

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE A ANDRAGOGIKY**

Lucie Hamplová

**SOCIÁLNÍ ASPEKTY GLOBALIZACE –
AMBIVALENCE JAKO ZÁKLADNÍ
CHARAKTERISTIKA POZDNÍ DOBY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Martin Fafejta, Ph.D.
Olomouc 2008

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Pardubicích dne 24.3.2008

Děkuji panu doktorovi Martinovi Fafejtovi za podnětné připomínky a rady a také za trpělivost, s jakou se mé práci věnoval.

Jsem zavázána paní Marcele Valachové za obrovské úsilí při podrobných korekturách textu a ochotu pomoci s formální úpravou celé práce.

Ze srdce děkuji panu Liborovi Valachovi za dlouhodobou morální a technickou podporu.

A děkuji také svým rodičům za to, že mi umožnili vystudovat vysokou školu.

ABSTRAKT

Tato práce je věnována sociálním aspektům globalizace. Zkoumá původ a rozvoj tohoto fenoménu, jeho politické, kulturní a sociální dopady. Z mnoha společenských důsledků globalizace se omezuje na neotřelou problematiku časoprostorové komprese a individualizace. Kvintesencí celého textu je předpoklad, že základní charakteristika současné společnosti spočívá v ambivalenci jevů i jejich interpretací. Na konkrétních příkladech konsekvencí globalizačních procesů chce ukázat rozporuplný ráz životních podmínek, jež formují situaci moderního člověka.

KLÍČOVÁ SLOVA

globalizace, ambivalence, časoprostorová komprese, individualizace

TITLE

SOCIAL ASPECTS OF GLOBALIZATION – AMBIVALENCE AS THE BASIC CHARACTERISTIC OF THE LATE PERIOD

ABSTRACT

These papers are dedicated to the social aspects of globalization. They examine the origin and course of this phenomenon, its political, cultural and social impacts. It reduces many social globalization outcomes to the interesting problems of the time-space compression and the individualization. The quintessence of the entire text forms an assumption that ambivalence of many events and their interpretations is the basic characteristic of the contemporary society. With concrete examples this work wants to demonstrate the contradictory nature of living conditions, which influence the situation of modern human beings.

KEY WORDS

globalization, ambivalence, time-space compression, individualization

OBSAH

Úvod	1
I. Globalizace	2
Co je to globalizace	3
Původ globalizace	4
Podstata globalizace	5
Globalizace a ambivalence	10
Plody globalizace	11
Politické	11
Kulturní	23
II. Časoprostorová komprese	27
Čas a prostor	27
Časoprostor v sociologii A. Giddense	28
Stručná historie chápání času a prostoru	30
Nástup časoprostorové komprese	36
Nové kolo časoprostorové komprese	43
Obchodování s pomíjivostí	44
Obchodování s představami	46
Časoprostorová komprese v pojetí Z. Baumana	49
Rozpad komunity	50
Nová hierarchie	51
III. Individualizace	53
Krátký historický exkurz	54
Individualizace dnes	55
Osvobození od sociálních forem industriální společnosti	56
Ztráta tradičních jistot	61
Nová forma zespolečenštění	65
Život s rizikem	68
Závěr	71
Seznam použité literatury a dalších zdrojů	74

Aby však život lidí nebyl tak docela smutný a chmurný, Jupiter do nich vložil rozum a vášně asi tak v poměru haléře ke koruně.

Erasmu Rotterdamský, Chvála bláznivosti

Lidé jsou nevyhnutelně tak šílení, že nebýt šílený by se rovnalo jiné formě šílenství.

Blaise Pascal

ÚVOD

Opravdu jsme všichni tak šílení? Skutečně máme rozumu jak šafránu? Při četbě odborných článků i konzumaci masově šířeného zpravodajství občas nabývám dojmu, že se svět zbláznil. Dění v jednotlivých systémech společnosti se jeví jako chaotické, bezsmyslné a často pro lidstvo škodlivé. Je to právě tento dojem, toto mínění, „doxa“ jako nepodložené poznání, které mě přimělo věnovat se hlouběji problematice globalizace. Platón věřil, že když člověk pronikne k pravé podstatě věcí, když promění „doxa“ v poznání „idejí“, stane se jeho vědění pravdivým a prostým pochybností. Tato práce je podobným pokusem.

Přestože mi studium na univerzitě poskytlo praktické i teoretické základy k porozumění společnosti, téma globalizace se v učebních osnovách příliš často nevyskytovalo. A protože globalizaci považuji za svého druhu „životní podmínku“ společnosti „pozdní doby“, chci pochopit mechanismy jejího rozvoje, fungování, jednotlivé aspekty a zamýšlené i nezamýšlené důsledky. Celá koncepce stojí na předpokladu, že esenciální vlastností naší současné situace je ambivalence. Byť tato myšlenka není vždy explicitně vyjádřena, provází veškeré mé snažení.

V první části se proto věnuji podstatě, původu a konsekvencím globalizace. Soustředím se především na politické a kulturní následky globalizačních procesů. Záměrně vynechávám problémy životního prostředí a některé geografické dopady, jelikož primární sférou mého zájmu je sociálně lidského života. Konkrétní rozbor jednotlivých problémů mají za cíl osvětlit jejich podstatu a také ukázat, že existuje mnoho zhusta rozporných až protikladných interpretací.

Druhá a třetí kapitola je dedikována sociálním aspektům globalizace v podobě jevů označovaných „časoprostorová komprese“ a „individualizace společností“. Na první pohled vypadají jako v podstatě kontradiktorické. Už jen fakt, že sociologické autority uznávají jejich současnou existenci, vyjadřuje bytostnou ambivalenci. Snažím se vystihnout jádro uvedených fenoménů a opět prezentovat různé možnosti náhledů na ně.

I. GLOBALIZACE

Globalizace je slovo letící v současné době od úst k ústům politiků a jejich voličů, učitelů a jejich studentů, masmédií a jejich konzumentů. Někteří z nich se nazývají odpůrci globalizace či anti-globalisté, jiní se snaží tento fenomén moderní doby vědecky popsat a analyzovat, další se pokouší globální vesnici využít pro svůj prospěch a zisk a některým je globalizace ze srdce lhostejná. Přesto všichni hovoří o „globalizaci“, používají slova, které za relativně krátkou dobu své existence (ve srovnání s jinými termíny našeho slovníku) nabylo mnoha významů. Každý (tím mám na mysli individua, menší skupiny i velká národně-kulturní společenství) variuje denotát pojmu „globalizace“ podle svých zájmů a potřeb¹. A v tom je právě ta potíž.

Uchopit fenomén globalizace je nesmírně obtížné a to hned z několika důvodů. Ten první byl nastíněn již výše. Neexistuje žádná přesná, výstižná a obecně přijímaná definice pojmu „globalizace“ a také žádná její ucelená teoretická reflexe. Globalizace v sobě takto nese mnohost významů, jistou rozporuplnost, která je matoucí pro odborníky i laiky.

Druhým důvodem je novost tohoto jevu. Globalizace se stala tématem odborného zájmu na přelomu 80. a 90. let minulého století. A co znamená nějakých dvacet či třicet let pod zorným úhlem historie? Podle německého filosofa Hanse Georga Gadamera je právě časový odstup to, co zajišťuje pravdivost interpretace a zároveň prohlubuje rozumění smyslu interpretovaného. Vztáhneme-li Gadamerovy úvahy, které se primárně týkaly problematičnosti předmětu duchovních věd, na zde probírané téma globalizace, zjistíme, že se potýkáme se stejnými problémy, jaké řešil tento nejvýznamnější představitel hermeneutické filosofie. Nacházíme se v jisté hermeneutické situaci, která je do značné míry spoluurčována globalizačními procesy. Ty ovšem chceme vědecky a objektivně zkoumat. Chybí nám onen tolik potřebný časový odstup, který by nám umožnil zaujmout vytoužené objektivní, nezávislé stanovisko. A navíc nemáme žádnou možnost, jak se z této vsazenosti, z tohoto hermeneutického kruhu vymanit.

---

¹ Například příznivci globalizace (globalisté) vyzdvihují rostoucí globální bohatství a chudobu. Globální nerovnost považují za pouze přechodné jevy, které postupně vymizí působením trhu ovládaného globalizací. Naproti tomu odpůrci globalizace (skeptici) zdůrazňují nůžky rozevírající se mezi zeměmi OECD a zbytkem světa a upozorňují, že větší část lidstva zůstává vyloučena ze světového trhu a jsou jí tedy odepřeny výhody z něj pramenící. Byť je tedy globalizace shodně definována na ekonomickém základě, každá skupina připisuje tomuto termínu opačné hodnotové znaménko.

Tím se dostáváme ke třetí, související obtíži, se kterou se setkáváme při studiu globalizace, neboť ta působí všude a na každého z nás. Zasahuje do života lidí, ovlivňuje chod celé přírody. Důsledky globalizačních procesů můžeme pozorovat na Manhattanu, v Praze, Kapském městě, brazilských deštných pralesích, na horkých pouštích australského vnitrozemí, v jakékoli zapadlé vesničce Indonésie, polární stanici v Antarktidě i v zemi donedávna tak uzavřené jako je Čína. Globalizace je stav, či lépe řečeno proces, který tvoří naše životní prostředí. Jsme na něm bytostně zainteresováni a tak jím vlastně pohlceni. Studovat jej s nárokem na vědeckou objektivitu je tedy nesmírně obtížné. Můžeme se pokusit uzavřít domnělé² komponenty globalizace, ale vždy to budou jen parciální pokusy, které nám kýžené porozumění celku nemohou poskytnout. Naše pochopení bude vždy jen částečné.

Je zřejmé, že přes všechny tyto obtíže, globalizace je studována a stále hlouběji poznávána. Lidská touha porozumět světu kolem sebe žene naše poznání kupředu stejně nezadržitelné jako taje arktický ledovec.

S vědomím všech těchto těžkostí a možných bludných uliček se nyní pokusím definovat obsah pojmu globalizace.

CO JE TO GLOBALIZACE

Globalizace v nejobecnějším smyslu slova znamená rozšíření nějakého jevu po celé zeměkouli³. To není v moderních dějinách naší civilizace nic nového. Nový je rozsah, provázanost a dopady tohoto „rozšíření“. Tento bod je dle mého mínění nutno obzvláště zdůraznit. Žádný jev, aspekt nebo aktivita, které kdokoliv zastřešuje pojmem globalizace, není nic nového pod sluncem. Unikátní je míra, intenzita, s jakou se věci „dějí“. Globální je pro nás takřka z definice nepředstavitelné, je mimo tradiční měřítko. Je prostě příliš obsáhlé. Jak píše Miroslav Petříček jr., „globalizace je proces, který můžeme zcela nejobecněji charakterizovat jako přechod do jiného řádu (zprvu třeba jen „řádu“ ve smyslu měřítko) – globalizace je zhruba totéž co „planetarizace“, události (včetně zjevně či takzvaně lokálních)

---

² Slovo „domnělé“ je zde více než na místě, jelikož přesně nevíme, co se sebou globalizace nese. Každé stanovení hranice jejího vlivu či dopadu bude vždy více či méně náhodné a žádný získaný závěr nelze brát jako absolutní. To je třeba mít neustále na paměti.

³ KREJČÍ, J. Globalizace dějinné perspektivy. *Vesmír*, 2002, roč. 81, č. 9, s. 526.

mají mnohem větší (a mnohem méně kontrolovatelný) dosah svého působení (právě globální); uvažujeme-li o realitě, jsme nuceni myslet v jiných, právě globálních rozměrech.“⁴

Jak už jsem zmínila, o globalizaci hovoří mnozí. V této záplavě informací je nutno nejprve odlišit popisy mechanismu mezinárodní integrace od pojednání o konsekvencích a výsledcích globalizace. Pro lepší porozumění druhému je žádoucí porozumět prvému, a proto se v první části věnuji mechanismu vzniku a rozvoje globalizace.

Mezinárodní měnový fond definuje globalizaci jako „rostoucí ekonomickou vzájemnou závislost zemí ve světovém měřítku v důsledku rostoucího objemu a druhu přeshraničních transakcí zboží a služeb a toku mezinárodního kapitálu, jakož i rychlejšího a rozsáhlejšího šíření technologií“⁵. Globalizace tedy začala jako ekonomický proces, který se vyznačuje dvěma hlavními rysy: Většina obchodování se odehrává mezi nadnárodními společnostmi, jež mají lví podíl na ekonomických aktivitách celého světa (okolo 70% přeshraničního obchodu ve světě je dnes řízeno nadnárodními společnostmi). Dříve ve světové ekonomice dominantní obchod s hmotnými komoditami a zbožím, je nyní v globální ekonomice doplněn o obchod se zcela nehmotnými penězi ve formě derivátů, zahraničních investic a podobně (finanční toky vzrostly ze zhruba 200 milionů amerických dolarů za den v polovině 80. let minulého století na asi 1,5 trilionu dolarů na sklonku let devadesátých).⁶

Původ globalizace

Otázkou ovšem zůstává, kde leží kořeny globalizačních procesů. Někteří autoři ztotožňují jejich počátek se vznikem moderního kapitalismu a pak bychom mohli o globalizaci hovořit již od 15. století, což považují vzhledem k výše uvedené výchozí definici za vadné. Jiní autoři ji spojují s procesem modernizace a její počátky tak kladou do 18. století. Toto období se jako prapůvod globalizace jeví mnohem reálněji, protože na konci 18. století (od roku 1795) došlo k prudkému poklesu nákladů na dopravu a komunikace⁷ a mezinárodní

---

⁴ PETŘÍČEK, M jr. Globální šachy. In Kolektiv autorů. Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. 1. vyd. Praha: G plus G, 1999, s.153.

⁵ MEDŘICKÝ, V. Peripetie procesu globalizace. In MEDŘICKÝ, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 10.

⁶ ROSS, D. Geographical dossier: The Rise and Rise of Globalization. Geographical Magazine, 2003, roč. 75, č. 10, s. 44.

⁷ CHASU-DUNN, Ch., KAWANO. Y., BREWER, B.D. Trade Globalization since 1795. American Sociological Review, 2000, roč. 65, č. 1, s. 90.

obchod se mohl začít rozvíjet. Skupina badatelů z univerzity Johna Hopkinse (Chase-Dunn, Kawano, Brewer) ve svém článku „Trade Globalization since 1795“ hájí tezi, že od konce 18. století proběhly tři vlny globalizace obchodu střídající se s přechodnými fázemi uzavírání jednotlivých národních trhů.

První vlna trvala od 30. do let 80. 19. století. Druhá vlna byla nastartována krátce před první světovou válkou a pokračovala až do 20. let 20. století. Poslední vlna trvající do současnosti započala po roce 1945 a s nebyvalou intenzitou se rozvíjela především od konce 90. let 20. století.

Spouštěcím impulsem první vlny byl, jak jsem již uvedla, pokles transportních a komunikačních nákladů a zejména otevření národních ekonomik zahraničnímu zboží (Velká Británie zpřístupnila své trhy již v roce 1815 a ostatní evropské země ji následovaly od 60. let 19. století). Volné obchodování zboží ovšem nedokáže bezzbytku vysvětlit jednotlivé vlny globalizace obchodu. Ke slovo se dostává další význačný faktor a tím je hegemonická stabilita (*hegemonic stability*). Globalizace obchodu byla úzce spjata s globálním vůdcovstvím (vládnoucí vojenskou a ekonomickou silou) Británie v 19. století a Spojených států amerických ve století dvacátém. Někteří teoretikové pak vyslovují domněnku, že k rozvoji globalizace „došlo až po skončení konfliktu mezi Východem a Západem“.⁸ I tato limita je podle mého názoru pochybená, protože jak jsem již uvedla a uvidíme dále, všechny okamžiky důležité pro rozvoj globalizačních procesů nastaly dávno před pádem Berlínské zdi či Sametovou revolucí.

Podstata globalizace

Soustředím nyní svou pozornost na globalizaci jako soubor ekonomických procesů a aktivit. V rozvoji takto chápané globalizace sehrálo klíčovou roli uvolnění vazby národních měn na dolar, k čemuž došlo v letech 1971-1973⁹ v reakci na ropnou krizi a ekonomickou recesi. „Uvolnění kontroly nad přesuny kapitálu, možnosti využívat především v rozvojových zemích komparativní výhody, zejména nižší náklady na pracovní sílu vedly ke vzniku stále

---

⁸ MEDŘICKÝ, V. Peripetie procesu globalizace. In MEDŘICKÝ, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 17.

⁹ tamtéž, s. 11.

většího počtu nadnárodních společností (NNS).¹⁰ Přejít na systém volně plovoucích kurzů totiž umožnil přerod internacionalizovaného světového hospodářství v globální.

Jaký je rozdíl mezi internacionalizací a globalizací? Internacionalizace znamená mezinárodní obchod se zbožím, které je produkováno výrobou organizovanou v rámci národních hospodářství. Přes etapu transnacionality, v níž se rozvíjely přeshraniční investice se ekonomika stává vpravdě globální. Globalizace je jen jakési zintenzivnění mezinárodního obchodu v tom smyslu, že hranice států již netvoří prostor, v němž je výrobní proces uzavřen, ale dochází k vytváření nadnárodních společností, které využívají výhod lokalizovat jednotlivé výrobní závody v různých částech světa a produkce zboží a služeb je organizována na nadnárodní úrovni. Mezinárodní již není jen obchod s výsledky výrobního procesu, ale mezinárodním se stává i výrobní proces sám.¹¹

NNS se vedle mezinárodních organizací (Mezinárodní měnový fond IMF, Světová banka WB, Světová obchodní organizace WTO) a skupiny nejvyspělejších průmyslových států staly nejdůležitějším hráčem na světovém trhu. NNS jsou obchodní společnosti a existují s jediným cílem – dosáhnout co nejvyššího zisku. Zisk lze zvýšit rozšířením trhu pro nabízené zboží či služby a snížením výrobních nákladů. Tyto motivy vedly zpočátku národní společnosti k pronikání za hranice, na trhy jiných států. Postupně v zahraničí zakládaly vlastní obchodní zastoupení, budovaly nové výrobní závody, docházelo k akvizicím a fúzím podniků. Například mezi lety 1982 a 1992 vzrostly přímé investice proudící ze zemí OECD z 20 miliard na 200 miliard.¹² Výsledkem je stále větší provázanost jednotlivých národních trhů a výroby, koncentrace kapitálu v největších společnostech a integrace organizace výroby a služeb na nadnárodní úrovni.

Aktivity NNS nezahrnují samozřejmě pouze výrobní proces. Globalizace výroby vyžaduje i globální distribuci zboží a služby. „Hypermarkety a supermarkety mezinárodních maloobchodních řetězců, nabízející zboží výrobních NNS a propojující globalizaci výroby s globalizací spotřeby, jsou pomyslnou špičkou ledovce a pro většinu lidí představují

---

¹⁰ MEDŘICKÝ, V. Peripetie procesu globalizace. In MEDŘICKÝ, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s.11.

¹¹ DICKEN, P. Global Shift: Internalization of Economic Activity. 2. vyd. London: Paul Chapman Publishing Ltd, 1992. s 47.

¹² ALDERSON, A.S. Explaining Deindustrialization: Globalization, Failure or Success?. American Sociological Review, 1999, roč. 64, č. 5, s. 702.

nejviditelnější stránku globalizace.¹³ Globální služby finančních, poradenských a právních firem či mediálních a realitních agentur zajišťují rychlé transfery peněz a informací do jednotlivých regionů světa a spolupodílí se tak na spřádání sítě globální ekonomiky. Vzniká jedno obrovské globální tržiště.

Rychlé přesuny zboží, peněz a informací, bez nichž by globalizovaná ekonomika nemohla existovat, jsou možné díky několika dalším faktorům, které se staly jakýmsi palivem pro globalizační motor. K těmto faktorům patří¹⁴:

- Rozvoj a rozšíření nových technologií

Nejedná se jen o technologie výrobní či dopravní, ale zejména o technologie komunikační či informační – mobilní telefony, satelitní televize, celosvětová počítačová síť Internet. Nové informační technologie (IT) dovolují jednotlivým účastníkům trhu komunikovat v reálném čase, byť se nachází na opačné straně zeměkoule, umožňují efektivní řízení NNS, jejichž pobočky jsou rozesety po celém světě. Bez IT by nebylo možné hrát v globálním kasinu („Od konce 80. let minulého století se postupně odděluje reálná ekonomika výroby a obchodu se zbožím a službami od symbolické ekonomiky finančních transakcí. Vytváří se tzv. kasinová ekonomika (*casino economy*), tj. virtuální ekonomika, kde spekulanti se směnnými kurzy, akciemi a jinými finančními produkty přemísťují v rámci globální ekonomiky obrovské sumy peněz.“¹⁵). Rok od roku vzrůstá objem obchodování realizovaného přes internet.

Vzhledem k tomu, že je nesmírně obtížné získat přesné statistiky (málokdo zveřejňuje své obraty), mohu uvést pouze orientační a spíše ilustrativní údaje, které vychází z informací Tomáše Kovaříka z největšího českého internetového obchodu Mall.cz¹⁶: Na českých internetových obchodech se v roce 2004 prodalo zboží za 5 miliard korun. Meziroční internetové obchodování vzrostlo o 40%. Agentura GFK na základě svých výzkumů tvrdí, že přes internet nakupují 2 miliony Čechů. IT se staly nezbytností pro chod jakékoli firmy od vedení účetnictví až po řízení flexibilního systému dodávek. „Schopnost prodat výrobek nebo službu a tak uspět

---

¹³ SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. s. 2. <http://vsrp.wz.cz/soubory/globalizace/Globaliz.htm>.

¹⁴ MEDŘICKÝ, V. op. cit. str. 12.

¹⁵ SÝKORA, L. op. cit. str. 3.

¹⁶ Metodiku, jež můj zdroj dovedla k takové sumě, popisuje následujícím způsobem: „Konečné číslo vychází z informací, které o konkurenci sbíráme ze zdrojů, jako jsou např. tiskové zprávy, někdy také leccos naznačí dodavatelé nebo jiní partneři, protože ty máme s většinou konkurence společné. Je to tedy číslo poskládané z různých střípků toho, co se nám doneslo, doplněné o odhad obrátu ostatních malých hráčů.“

v konkurenci je v současnosti naprosto závislá na poskytování a šíření informací. Informační služby vytvářejí novou mohutnou nadstavbu nad produkcí zboží a služeb. Většina růstu nových pracovních příležitostí ve vyspělých zemích se soustředí v oblasti shromažďování, vyhodnocování a poskytování informací. Informační technologie poskytují nástroje k efektivnímu zprostředkování informací¹⁷. IT tak vytváří základní technickou infrastrukturu pro chod globální ekonomiky.

- Deregulace

Deregulace proběhla na poli mezinárodního obchodu se zbožím a penězi i na poli národních trhů v rámci přechodu od sociálního státu k liberálně orientované politice upřednostňující volný trh. „S rozpadem brettonwoodského systému¹⁸ byl mezinárodní měnový a finanční systém s výraznou kontrolou finančních toků nahrazen deregulovaným režimem, vyznačujícím se minimální kontrolou vlád nad mezinárodními přesuny kapitálu. Deregulace světových obchodních a finančních trhů, uvolnění kontroly nad finančními přesuny a liberalizace vnitřních finančních trhů jednotlivých států vedly ke vzniku a rozvoji globálního kasina, umožnily nadnárodním společnostem využívat finančních výhod v daňových rájích (např. Bahamy, Bermudy, Britské Panenské ostrovy, Kajmanské ostrovy, Nizozemské Antily, Lichtenštejnsko, Panama, Seychely) a usnadnily jejich globální expanzi¹⁹.

V důsledku poklesu ekonomické produktivity se národní vlády začaly od konce 70. let přeorientovat od politiky sociálního státu na politiku, která podporovala volný trh. „Postupně dochází ke změně vztahů mezi veřejným a soukromým sektorem. Liberální politika vkládá vyšší důvěru do fungování volného trhu a vede ke snižování přímých státních intervencí do ekonomické oblasti. Snižuje se vliv státu při přerozdělování zdrojů a zároveň se přesouvá co možná nejširší rozsah pravomocí přímo k individuálním aktérům soukromého sektoru. Veřejný sektor již není vnímán jako přímý poskytovatel služeb v určitých oblastech. Jeho role se spatřuje

---

¹⁷ SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. s. 5. <http://vsrp.wz.cz/soubory/globalizace/Globaliz.htm>.

¹⁸ Dohody z konference Organizace spojených národů, která se v červnu 1944 konala v Bretton Woods v New Hampshire v USA. Formulovaly podmínky světového měnového a finančního systému s cílem zajistit rychlou poválečnou obnovu pomocí obchodu a hospodářské integrace. Základ brettonwoodských dohod tvořil systém pevných směnných kurzů hlavních světových měn, vytvářející stabilní prostředí pro mezinárodní obchod mezi nezávislými zeměmi. Základní platební jednotkou byl americký dolar vázaný na zlato, který představoval pevnou kotvu mezinárodního měnového řádu.

¹⁹ SÝKORA, L. op. cit. str. 5.

ve vytváření vhodných podmínek pro ekonomický rozvoj. Stát se vzdává některých rozhodovacích pravomocí, které získal v období po 2. světové válce. Toho je dosahováno třemi základními způsoby. Prvním je institucionální deregulace, tj. omezování řídicích a rozhodovacích pravomocí orgánů veřejného sektoru. Druhým nástrojem je privatizace, která se týká velkých, státem ovládaných státních podniků, komunálního bydlení, zdravotnictví, školství, sociálních a dalších služeb. Třetí oblastí je dokončení plné liberalizace cen, například deregulací nájemného v bytovém sektoru²⁰. Deregulace tak vytvořila životní prostředí, v němž globální ekonomika může bezstarostně vegetovat.

- Přijetí angličtiny jako převládajícího dorozumivacího jazyka

Angličtina expanduje do sociální a kulturní sféry života všech národů celého světa. Anglicky dnes hovoří více ne-rodilých mluvčích než rodilých. Z celkového počtu 6 miliard obyvatel zeměkoule používá anglický jazyk 497 000 000 (tedy 8,3%) lidí²¹, což je ve srovnání s např. čínštinou, kterou hovoří 17,1% obyvatelstva, poměrně malé číslo. Vezmeme-li však v úvahu výše uvedené ekonomické a na ně navazující vzrůstající vědecké a vzdělávací propletení světa, bezbariérové šíření informací a rostoucí mobilitu obyvatelstva, je zřejmé, že používání jednoho dorozumivacího jazyka, jež „by plnil úlohu *lingua franca* a byl využíván všemi pro snadnou a rychlou komunikaci“²², je více než žádoucí. Vzniká tak jistá varianta angličtiny, pro kterou se vžil název *Global English* - „mezinárodní“ angličtina, jež slouží jako nástroj počítačové, obchodní, vědecké, televizní, kulturní a politické komunikace. Specifickou variantu pak tvoří tzv. *Brussels English*, tj. jazyk úředníků a institucí Evropské unie.

Pro příklady „rozpínavosti“ anglického jazyka nemusíme chodit daleko, stačí si jen připomenout v češtině dnes běžně používané léxémy: e-mail, e-learning, e-bank, gay, go kupon, home page, chat (-room), cheeseburger, joint venture, job, light, market, net, on-line, playstation, shopping park, web. „Češi si pronikání anglicismů do své mateřštiny uvědomují a reagují na ně různou mírou negativního postoje. Tento postoj souvisí s poměrně masivním přílivem anglo-americké kultury po roce 1989. Přesto se dá předpokládat, že čeština bude anglicismům stále více nakloněna a otevřena, což lze odůvodnit vzestupnou jazykovou

---

²⁰ SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. s. 5. <http://vsrp.wz.cz/soubory/globalizace/Globaliz.htm>.

²¹ ZAPLETALOVÁ, G. Angličtina-jazyk globalizace?. Referát Mezinárodní konference o globalizaci, Ostrava 2003. s. 2. <http://www.darius.cz/globe/glob44.html>.

²² tamtéž, s.2.

znalostí.“²³ Anglický jazyk tak poskytuje globálním aktérům jednoduchý prostředek komunikace a dorozumění.

Globalizace a ambivalence

Primárním tématem mé práce je „ambivalence jako základní charakteristika pozdní doby“. Pozdní doba je dobou globální. Ať se nám to líbí nebo ne, žijeme v období globalizace. Globalizace není jen idea implementovaná do společenského povědomí sociálními vědci, kteří by se snad s nudy či nedostatkem jiných témat snažili děsit lidstvo nějakým novým strašákem. Globalizace je empirickým faktem. Procesy, které dnes pojem globalizace zastřešuje, jsou totiž přímo zakódovány v povaze moderních technologií, jež umožňují přesuny informací, kapitálu a lidí v planetárním měřítku. Tržní hospodářství je ze své podstaty expanzivní a spojení trhu s moderními technologiemi nemůže než vyústit do pokusu vytvořit globální trh. A co víc! Obyvatelé globální vesnice mají spolu mnohem více co do činění a vstupují do vzájemných interakcí častěji než kdykoli předtím. Toto spojení se však neodehrává čistě na ekonomické bázi. Svět, taj jak jej známe, náš svět, sdílí něco společného. A právě zde narážíme na základní ambivalenci moderní doby. Naprosto přesně ji vystihuje politolog J. Pehe ve své zahajovací řeči pro konferenci Forum 2000: „Proces globalizace zatím funguje tak, že se rozevírají pomyslné nůžky mezi akcelerující globalizací hospodářskou a technologickou na jedné straně a poměrně pomalou globalizací politických, občanských a právních institucí na straně druhé. Jinými slovy: zatímco sedmdesát procent světového hospodářství je dnes kontrolováno nadnárodními společnostmi, které se volně pohybují po celé planetě, politické, občanské a právní instituce zamrzly na úrovni národních států.“²⁴

Tento vývoj jest snadno pochopitelný. Když se zamýšlím nad vývojem lidských dějin od úsvitu civilizace po dnešní dobu, napadá mě, že celá historie je poháněna vpřed lidskou snahou mít se dobře a lépe než generace předchozí. Druh *Homo sapiens* odnepaměti spojuje své „mít se dobře“ s ekonomickým dostatkem, a proto mu věnuje tolik úsilí. Je těžké se starat o druhé, když sám máte hlad. Koneckonců tato strategie zajišťuje přežití rodu. Tato prvotní

---

²³ ZAPLETALOVÁ, G. Angličtina-jazyk globalizace?. Referát Mezinárodní konference o globalizaci, Ostrava 2003. s. 4. <http://www.darius.cz/globe/glob44.html>.

²⁴ www.pehe.cz/clanky

lidská soustředěnost na hospodářské blaho často opomíjí fakt, že prosperitu nezakládá jen produkce a spotřeba, ale také zdravé životní prostředí, stabilní komunity, bezpečné sousedství, hospodářská stabilita, sociální spravedlnost, pocit příslušnosti a nespočet dalších kvalit. Jinak řečeno, důvod, proč je globalizace vnímána jaké zásadní problém naší doby, nespočívá v globalizaci samé. To je v podstatě rozjetý stroj vzrůstající vzájemné závislosti, integrace a komprese. Kořeny potíží tohoto tématu číslo jedna vyrůstají z naší současné neschopnosti uvědomit si, že tento prapůvodně ekonomicky rozpohybovaný stroj má své důsledky, jež zasahují do všech oblastí lidského života, a že je nutno je nějakým způsobem řídit, regulovat nebo o to alespoň usilovat, protože neviditelná ruka trhu za nás všechno zařídit neumí.

Snad tento poněkud kostrbatý výklad objasní následující řádky, v nichž bych se chtěla věnovat právě dopadům globalizace na politickou, kulturní, sociální i individuální sféru lidské společnosti a ilustrovat, v čem jsou v současnosti spatřovány největší „zádrhely“ ale také pozitiva globalizace, protože ambivalence je naším průvodcem již od doby označované jako postmoderní.

PLODY GLOBALIZACE

Politické

Často se hovoří o tom, že obrovská ekonomická síla NNS válcuje moc národních států. V mnoha textech lze číst katastrofické scénáře toho, jak globalizace podkopává demokracii a její instituce, které byly v minulosti tak pracně vydobyty. Ale ve složité globalizované přítomnosti není nic pouze černobílé. Příkladem takového jednoduchého vidění věcí je článek Roberta Kuttnera „The role of governments in the global economy“ v knize „Global capitalism“, jejímiž editory jsou Will Hutton a Anthony Giddens. R. Kuttner píše: „Nejmocnější světové korporace se dnes vezou na vlně nebývalého množství fúzí, akvizic a obohacování. Staly se nejen centry intenzivní ekonomické a finanční moci, ale také nositeli převládající politiky volného trhu, globalistické ideologie. Jak roste jejich ekonomická síla,

narůstá i jejich politický a ekonomický vliv na úkor národního státu, jež v minulosti udržoval v rovnováze jejich soukromou ekonomickou moc a veřejný zájem.“²⁵

Proč tomu tak podle Kuttnera je? NNS v honbě za ziskem usilují o efektivní alokaci zboží a služeb. To vyžaduje odstranění bariér volného obchodu a volného pohybu kapitálu. Cestou, jak dosáhnout tohoto cíle, je ovlivňovat politické klima ve státech. NNS podporují ty volené zástupce, kteří sympatizují s jejich ideologií a kteří prosazují pravidla slučitelná s jejich zájmy. Hledají spojence v ekonomickém tisku a mezi odborníky a investují obrovské sumy peněz do rozvoje vhodného školství. Zájmům nadnárodních firem klesí cestu také mezinárodní instituce. Většina z nich (MMF, WTO, Světová banka) vznikala jako mezinárodní obchodní společenství a nikoli jako mezinárodní regulativní orgány s demokratickými principy řízení. Například Světová obchodní organizace implementuje principy fair play, které se však týkají investorů a ne pracujících nebo občanů. Navíc „WTO postrádá rozvinutá pravidla dokazování, řádného procesu, veřejných slyšení nebo opatření proti konfliktu zájmů, které charakterizují soudy ve vyspělých demokraciích. Zatímco regulační role národního státu ve 20. století byla založena na porozumění nestabilitě volného trhu a nutnosti existence odpovídajících kompenzačních opatření, tyto nové „hlídači“ jsou pravým opakem – instituce vytvořené proto, aby umožnily volnému trhu fungovat podle libosti.“²⁶

V takto pojatém systému zůstává státu, jež chce být konkurence schopný v mezinárodní soutěži, role pouhého asistenta politiky volného trhu, který má zajišťovat pracovní sílu a ekonomicko-právní prostředí kongeniální s tímto systémem. Úloha státních institucí se omezuje na ochranu hmotného a duševního vlastnictví, na zajištění otevřeného nediskriminačního přístupu, na odstranění subvencí a dalších opatření, které deformují systém tržně určovaných cen, atd.

Ničím neomezený volný trh plodí nerovnost v bohatství a příjmech, jež kompromitují demokratické občanství jako takové. Snaha státu učinit kapitalismus sociálně přijatelným pomocí redistribuce je smetena, protože vše je ponecháno v rukou trhu ve jménu svobodného obchodu. Globální finanční trhy a nikoli demokratičtí voliči se stávají arbitrem „správné“

---

²⁵ KUTTNER, R. The Role of Governments in the Global Economy. In HUTTON, W. GIDDENS, A. Global capitalism. 1. vyd. New York: The New Press, 2000, s. 147.

²⁶ tamtéž, s. 150-151.

politiky. Globalizace depolitizuje otázky jsou inherentně politické – lidé buď přestávají chodit k volbám nebo internalizují hodnoty nové ekonomiky a soudí, že případný neúspěch je jen a jen jejich problém. Země, které trvají na politice dodržování sociálních a environmentálních standardů, jsou hbitě vyloučeny z trhu, protože výrobci ve všeobecném „závodu ke dnu“ (*race-to-the bottom*) mohou přesunout své provozy do oblastí s menšími restrikcemi. Stejně se chová i finanční kapitál, což ztěžuje státu možnost ochrany jeho bank, burz a kapitálových trhů. Stát ztrácí svou autonomii.

Zde popsany obrázek současného světa není nijak vzácný. Autorovi lze přičíst k dobru, že na rozdíl od jiných skeptiků, se neomezuje jen na malování čerta na zeď, ale nabízí také své řešení. Podle Kuttnera máme dvě možnosti, jak se se stávajícími problémy vypořádat. Buď se národní stát znovu chopí moci, jež si dnes uzurpují tržní síly, nebo musíme vytvořit nové nadnárodní instituce vládnutí prostřednictvím mezinárodních smluv. Konkrétně pak „potřebujeme takový druh globálního ekonomického režimu, jež umožní rozkvět domácí smíšené ekonomiky (rozuměj kombinace volného trhu a intervencí státu). To znamená globální finanční režim, který zpomaluje krátkodobý, spekulativní pohyb kapitálových a peněžních obchodů. To znamená obchodní režim, který postaví na stejnou úroveň vlastnická práva a pracovní a environmentální právo. To znamená finanční regulační režim s globálními pravidly a konec neregulovaným offshore rájům. To znamená, že MMF a Světová banka musí být znovu definovány jako garanti růstu a stabilizace a nikoli úspornosti. To znamená dohody o zdanění, jež zabrání nadnárodním společnostem, aby stavěly jednotlivé národní vlády proti sobě v závodě daňových úlev. [...] Možná to bude vyžadovat novou strategii omezení volného obchodu na regiony, které mají přibližně stejné regulační a sociální standardy, a vytvoření určitých bariér mezi těmito oblastmi volného obchodu a teritorií, která základní sociální standardy nerespektují.“²⁷

Poněkud jinou optikou nahlíží na stejný problém Geoffrey Garrett v článku *Global markets and national politics: Collision Course or Virtuous Circle?* Sympatické je i to, že namísto „globalismu“, „globální ideologii“ hovoří o „globální integraci trhů“, což je pojem přeci jen přesnější a navíc se na jeho platnosti shoduje většina odborníků, kteří se globalizací

---

²⁷ KUTTNER, R. The Role of Governments in the Global Economy. In HUTTON, W. GIDDENS, A. Global capitalism. 1. vyd. New York: The New Press, 2000, s. 158.

zabývají²⁸. Garrett se domnívá, že: „Integrace trhů nejen zvýšila možnost výrobců a investorů opustit trh, ale také zintenzívnila pocity ekonomické nejistoty mezi širšími segmenty společnosti. Tato situace posílila politické incentivy, které vedou vlády k používání politických instrumentů, jež zmírňují distorze trhu pomocí redistribuce bohatství a zisku. [...] A ačkoli náklady spojené se zásahy státu do ekonomiky jsou považovány za vysoké, četné vládní programy generují ekonomické benefity atraktivní pro mobilní kapitál a výrobu“.²⁹ V zásadě jde o to, že tržní integrace ovlivňuje autonomii státní politiky trojím způsobem:

- Tlak na konkurenceschopnost

Předpokládá se, že státní aparát je ze své podstaty neschopný konkurence, protože vládní výdaje vytlačují soukromé investice, jsou méně efektivní a narušují tržní určování cen a platů. Tyto výdaje lze financovat buď zvyšováním daní nebo půjčkami. Vysoké daně ořezávají zisky firem a podkopávají podnikatelské aktivity. Státní půjčky zvyšují úrokové míry. Výsledkem je bobtnání veřejných financí a snižování výkonu ekonomiky. Takové důsledky si žádná vláda nemůže dovolit, tudíž soutěž na trhu musí vyústit ve snižování veřejných výdajů.

- Multinacionalizace produkce

Vlády jsou nuceny akceptovat a prosazovat politiku volného trhu, pokud mají úspěšně soutěžit o investice a pracovní místa poskytovaná NNS. Jestliže nadnárodní firmy považují náklady intervencionistických vlád za příliš vysoké, mohou se jim vyhnout tím, že přesunou výrobu do jiného státu a původní země tak ztrácí velkou část svých příjmů z daní. V této souvislosti je také často zmiňováno čarování s transferovými cenami. „Místní pobočky nadnárodních společností často nevyrábějí finální výrobky, ale jsou plně zapojeny do dělby práce v rámci koncernu. Účtovací ceny pro vnitrokoncernové převody se nazývají transferovými cenami. Ve většině případů jsou ceny ovlivněny vrcholovým řízením NNS, které podřizuje výsledky pobočky celkovým zájmům koncernu. Pomocí transferových cen lze

---

²⁸ Přesto se mezi odbornou veřejností ozývají hlasy, které integraci trhů na globální úrovni popírají. Je korektní jim dopřát sluchu též. Upozorňují, že současné trhy nejsou v mnoha dimenzích o mnoho více integrovány, než tomu bylo na konci 19. století. Navíc velké množství mezinárodních ekonomických aktivit se soustřeďuje ve vyspělých průmyslových demokraciích, tudíž velká část světa je z nich vyloučena a ani v těchto nejintegrovanejších ekonomikách není nadnárodní produkce největším tahounem prosperity. Konečně, ekonomové dokazují, že volný obchod je stále omezován řadou netarifních bariér a tedy pohyb zboží, služeb nemůže být natolik globální, jak se předpokládá. Připomínají také, že k naplnění ideje globálního tržiště by se musela zcela volně pohybovat i pracovní síla. K tomu však má daleko.

²⁹ GARRETT, G. Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle? International Organization, 1998, roč. 52, č. 4, s. 788-789.

například obejít vysoké daně z příjmu tak, že se transferové ceny u dovozu nasadí vysoko a u vývozu nízko, takže se zisk firmy udržuje v dané zemi uměle nízko. Nadnárodní společnosti často využívají tzv. daňové oázy, tj. země, které cizí prostředky nezdaňují, nebo je zdaňují velmi nízkými sazbami. Takovou oázou je například Lichtenštejnsko, kde je počet obyvatel téměř shodný s počtem tam lokalizovaných poboček NNS. Daňové oázy jsou velmi užitečné při transferech výrobků mezi pobočkami ve dvou zemích. Výrobek z první země je prodán za nízkou cenu pobočce v daňové oáze. Výrobce tak sníží své zisky a ušetří na daních. Pobočka v oáze obratem výrobek prodá za vysokou cenu pobočce v další zemi, které tak narostou náklady, sníží se zisk i odvedené daně. Zisk vzniklý rozdílem obou cen je deponován v daňové oáze a může být použit k další expanzi NNS. Země, kde se realizuje výroba, trpí nejen na daních, ale dochází i k negativnímu ovlivnění jejich obchodní bilance.³⁰

- Integrace finančních trhů

Obchodníci na kapitálových trzích ovládají obrovské sumy peněz a pokud vlády nevyjdou vstříc jejich požadavkům, hrozí masivní odliv kapitálu z dané země. Někteří autoři dokonce hovoří o tom, že národní stát je rukojmím těchto samozvaných králů trhů.

Tyto mechanismy samozřejmě nefungují takto jednoduše a síly, v nich působící, jsou mnohem komplexnější.

Vraťme se k bodu jedna. Vysoké náklady spojené se státními zásahy do ekonomiky, jež mají za cíl zmírňovat dopady turbulencí trhu, kompenzují přínosy, které tyto sociální výdaje generují. Mám na mysli zejména fakt, že veřejné výdaje obstarávají jistá obecná či kolektivní dobra (vláda zákona, garance vlastnických práv, vzdělávání, rozvoj lidského kapitálu, infrastruktura), která se vymykají působení trhu a jsou hnací silou rozvoje. Stát redistribuuje bohatství a zisk (pomocí progresivního zdanění, sociálního pojištění, sociálních služeb). Tím snižuje nerovnost, podporuje sociální smír a eliminuje potenciální sociální konflikty, které stabilitu hledající investoři nemají rádi. Intervencionistické vlády stimulují investice jednak tím, že zvyšují produktivitu skrze zušlechťování lidského i fyzického kapitálu, jednak tím, že udržují sociální stabilitu skrze legitimizaci volného trhu.

---

³⁰ SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. s. 7. <http://vsrp.wz.cz/soubory/globalizace/Globaliz.htm>.

K bodu dva. Je pravdou, že schopnost národních států vyvažovat tržní výkyvy a zmírňovat odpor proti globalizujícímu se trhu byla významně oslabena, protože integrované finanční trhy vyvíjí tlak na vlády, aby fixovaly směnné kurzy a zvyšovaly tak jejich důvěru ve stabilitu národní ekonomické politiky a nadnárodní producenti nejsou ochotni platit vysoké daně, z nichž jsou financovány vládní programy. Pokud by vlády přistoupily na požadavek NNS fixovat směnné kurzy, vzdaly by se autonomie své měnové politiky (fixní směnné kurzy, autonomie monetární politiky a volný přeshraniční pohyb kapitálu nejsou dohromady vzájemně slučitelné³¹). Činit tak ale vůbec nemusí, jelikož dnes existuje řada způsobů, jak se pojistit proti mezinárodnímu pohybu cen prostřednictvím množství finančních instrumentů (nejrůznější deriváty). Nadnárodní společnosti jistě dají přednost vlastní kontrole svých portfolií, než aby toto právo svěřily národním vládám. Obecně se předpokládá, že NNS chtějí za každou cenu vyrábět v místě s nejmenšími náklady, avšak jejich chování je složitější. Pro nadnárodní výrobce je důležitým faktorem výkonnost. Masa pracujících s nízkými platy stojí na žebříčku produktivity příliš nízko, než aby byla pro firmy atraktivní. Firemní strategie se dnes soustředí spíše na rozvoj nových technologií, hledání nových distribučních kanálů a nových trhů. Jestliže firma v cizí zemi otevře novou pobočku nebo se spojí s místním podnikem, neznamená to, že zredukuje své aktivity v domovském státě. Častokrát rozšíření do zahraničí doprovází nárůst domácí zaměstnanosti i výrobních, marketingových a distribučních aktivit. Krom toho mezinárodní diverzifikace poskytuje firmám řadu cest, jak se ochránit proti měnovým rizikům. Můžeme si položit otázku, proč by NNS měly investovat v zemích s vysokou mírou zdanění a velkými veřejnými výdaji. Odpověď je čistě empirická. Firma musí zvážit náklady a výnosy, které zaplatí, když bude spolufinancovat zajišťování veřejného dobra, z něhož má sama užitek, a nebo když bude platit menší daně spojené s menšími benefity. Nadnárodní výrobci se mnohem více zajímají o reálnou ekonomiku a faktory jako je produktivita a stabilita zásadně ovlivňují jejich investiční rozhodnutí. Pokud multinacionalizace produkce vyvíjí nějaký tlak na národní státy, týká se spíše výdajů a daní než fixace směnných kurzů a autonomie měnové politiky a NNS vždy mohou těžit z výhod, které jim rozvinutý veřejný sektor přináší.

---

³¹ Srov.: GARRETT, G. Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle? International Organization, 1998, roč. 52, č. 4, s. 797.

K bodu tři. Integrace finančních trhů narušuje autonomii makroekonomické politiky pouze pokud jde o měnovou politiku státu a to jen tehdy, jestliže směnné kurzy jsou fixní a bariéry přeshraničního pohybu kapitálu jsou odstraněny. Vlády usilují o stabilní měnu, protože má pozitivní vliv na obchodní bilanci. Nicméně empirická data tuto teorii nepotvrzují, zřejmě díky účinnosti finančních instrumentů zajišťujících měnu v systému plovoucích kurzů. Podstatnější je otázka důvěryhodnosti vlád. Na rozdíl od nadnárodních producentů se finanční trhy a jejich aktéři nestarají tolik o produktivitu a reálnou ekonomiku, ale spíše o každodenní návratnost finančních transakcí. Klíčovým bodem je inflace. Pokud trhy očekávají zvýšení inflace, cena, jež jsou ochotni za národní měnu zaplatit, klesá a úroková míra se zvyšuje. Stát chce mít reputaci cenově stabilního prostředí, protože očekávání inflace vede finanční trhy k chování, které poškozují reálnou ekonomiku. Etablovat se jako důvěryhodná ekonomika prostřednictvím fixace směnných kurzů, která by měla vládám umožnit zmírňovat negativní dopady odlivu kapitálu, je v prostředí globální finanční integrace diskutabilní. Existují lepší alternativy, jak toho dosáhnout, například učinit centrální banky více nezávislými, či mít vyvážený rozpočet. Mimoto hráči na kapitálových trzích by měli mít zájem na plovoucích kurzech, protože vydělávají peníze na arbitrážích a poplatcích.

Ve světle výše uvedených argumentů nelze než konstatovat, že při hodnocení politicko-ekonomických globalizačních procesů je na místě jistá opatrnost. Statistiky dokazují, že „od poloviny 90. let nebyla globalizace mezi zeměmi OCED oním spouštěcím mechanismem všudypřítomného neoliberálního „závodu ke dnu“ a ani vlády, které prosazují politiku tržních intervencí nebyly konstantně ochromeny ničujícím odlivem kapitálu.“³² Koncept národa a národního státu je historicky hluboce zakořeněn ve vědomí světové populace a ani intenzivní vliv globálního kapitálu jej podle mého názoru není schopen vymýtit. Ostatně autor článku v samotném závěru přesvědčuje o kompetentnosti tohoto pracně vydaného pojetí. „Nevěřím, že zastánci intervencionistických vlád musí volat po protekcionismu nebo po opětovném zavedení regulace kapitálu, aby byla zachována vnitrostátní rovnováha mezi rovností a efektivitou. Tito obhájci nemusí ani vzhlížet k mezinárodní spolupráci a institucím, jako k jediným akceptovatelným garantům budoucího vývoje. Jako je tomu již po 200 let,

---

³² GARRETT, G. Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle? International Organization, 1998, roč. 52, č. 4, s. 823.

spojení otevřenosti se státními kompenzacemi zůstává přímým a žádoucím řešením problému zachování výhod kapitalismu a současného zmírňování jeho vedlejších efektů ve smyslu sociální nerovnosti a narušování společenského smíru.³³

Dosud jsem nakládala s daným tématem tak, jako kdyby národní stát a kapitál stály proti sobě v boji kdo z koho. Vskutku v mnohých materiálech můžeme číst o „ztrátě státní autonomie“, „dramatickém posunu ve strukturách moci a autority směrem od národního politického systému ke globálnímu ekonomickému systému“ a podobně. Výstižnější však bude spíše tvrzení „pokud globalizace tvoří stát, pak rovněž stát tvoří globalizaci“. V zájmu kapitálu je zajistit si podporu státu a ne ji nahradit, protože státní instituce jsou tím, kdo udržuje sociální vztahy, na nichž je ekonomická globalizace závislá. Přestože dnešní vlády asi nemohou spoléhat na mnohé tradiční metody dohledu nad ekonomikou a kontrola privatizovaných služeb v zájmu sociální ochrany je obtížnější, stále platí, že stát si pro sebe v mezinárodních smlouvách uchovává právo na celou řadu výsad, omezení a výjimek, které se vztahují na důležitá odvětví. A navíc, „ačkoli domácí veřejná politika musí vzít v potaz mezinárodní zákony o obchodu a investicích, musí brát v úvahu také další národní a mezinárodní sociální zákony a dohody, jakož i domácí rovnováhu sil mezi legislativou, politiky, státními zaměstnanci, nevládními organizacemi, představiteli odborů, voliči, armádou a vnitřními obchodními zájmy.“³⁴

Žijeme ve věku globálních problémů, které si žádají globální řešení a mnozí teoretikové hovoří o globální vládě, která by je měla nějakým způsobem formulovat a implementovat. Stěží si lze představit, že taková vláda by mohla fungovat na stejných principech, na jakých dnes fungují národní vlády. Ke slovu se spíše dostane opravdová pluralita – množství aktérů operujících na různých úrovních v řadě sfér. Stejným způsobem uvažuje F. Snyder se svým konceptem „globálního právního pluralismu“, když globální vládu představuje jako směs formálních a neformálních, institucionálních a neinstitucionálních struktur a procesů výkonu moci a autority. „Globální právní pluralismus zahrnuje paletu institucí, norem a polemik řešících procesů lokalizovaných a tvořených na různých strukturovaných místech ve světě.

---

³³ GARRETT, G. Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle? International Organization, 1998, roč. 52, č. 4, s. 824.

³⁴ YEATES, N. Globalization and Social Policy. Global Social Policy, 2002, roč. 2, č. 1, s. 74.

[...] Tyto vztahy struktur a procesů vytváří globální právní hřiště.³⁵ Politika je zde chápána jako akce, jež mají za cíl ovlivňovat kolektivní ekonomické, sociální a politické postupy a jež přesahují působnost národních vlád a mezinárodních vládních organizací. Taková správa věcí veřejných zahrnuje „všechny zdroje autority, které mají moc určovat hodnoty a ovlivňovat distribuci zdrojů: podnikatelské organizace a sítě, jak legální (NNS) tak nelegální (nadmárodní zločinecké organizace), profesní sdružení, nadnárodní autority ve sportu, hudbě, umění, globální masmédiá, nadnárodní sociální, politická a náboženská hnutí, nevládní organizace a další občanská hnutí.“³⁶ Formy, kterými lze takovou politiku provádět, varíují stejně jako kvantum aktérů v nich zapojených. Nejfrekventovanější možnosti shrnují následující řádky.

- Strategie založené na trhu

Bojkot Má za cíl přesvědčit zákazníky, aby odmítali kupovat zboží či služby firem a zemí, které poškozují životní prostředí, nedodržíjí lidská práva, vykořisťují pracující

příklad Bojkot firmy Shell: Během svého působení v Nigérii, konkrétně v regionu Ogoniland, byla společnost viněna z fatálního znečištění životního prostředí. Na počátku roku 1993 zorganizovali místní obyvatelé pod vedením organizace MOSOP, v jejímž čele stál spisovatel Ken Saro-Viwa, velkou demonstraci 300 000 obyvatel. Vlivem těchto masových protestů se Shell z Ogonilandu stáhl. Saro-Viwa a jeho kolegové byli v květnu 1994 zadrženi, odsouzení vojenským tribunálem a v listopadu 1995 popraveni. Týden po této akci Shell veřejně ohlásil své rozhodnutí pokračovat v projektu v hodnotě 3,6 miliardy USD zkapalněného přírodního plynu v Ogonilandu. Tyto události vedly k celosvětovému bojkotu firmy, protože se mělo za to, že se na nedemokratickém jednání nigerijského režimu podílela.

Labelling Označování produktů vyráběných ekologickým způsobem, bez účasti dětí, s dodržováním sociálních standardů

---

³⁵ SNYDER, F. Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law. *European Law Journal*, 1999, roč. 5 č. 4, s. 342-343.

³⁶ YEATES, N. Globalization and Social Policy. *Global Social Policy*, 2002, roč. 2, č. 1, s. 76.

- příklad Česká republika má program pro označování ekologicky šetrných výrobků. Výrobce nebo poskytovatel služby, který splní přísná kritéria, může používat ekoznačku Ekologicky šetrný výrobek (Ekologicky šetrná služba). Podobný program funguje i na úrovni EU. Ekoznačkou EU je tzv. „The Flower“ – „Květina“. Odpovědným orgánem pro realizaci evropského i národního programu ekoznačení v České republice je Agentura pro ekologicky šetrné výrobky, garantem je Ministerstvo životního prostředí.³⁷
- CSR Koncept Společenské odpovědnosti firem shrnuje dobrovolnou integraci sociálních a ekologických hledisek do každodenních firemních operací a interakcí s okolím, včetně dodržování dobrých mravů v obchodním styku a transparentního jednání. F. Snyder dokazuje, že tato pravidla chování mohou být považována za „analogická mnohostranně dojednaným smlouvám, které jsou posléze aplikovány jako standardy stanovené vedoucími firmami na určitém trhu“³⁸
- příklad Nadnárodní přepravní společnost A.P. Moller-Maersk Group deklaruje na svých webových stránkách strategii „firemního občanství“. To znamená, že firma „věří v konstantní péči a že se snaží být čestná, odpovědná a dbalá životního prostředí ve svých aktivitách – globálně jakož i lokálně“.³⁹

- Protestní akce a kampaně

Lokální	příklad	Protesty proti stavbě spalovny odpadů v Opatovicích u Hradce Králové Stávky proti důchodové reformě ve Francii
Národní	příklad	Kampaň proti stavbě amerického vojenského radaru v České republice

³⁷ www.cenia.cz.

³⁸ SNYDER, F. Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law. European Law Journal, 1999, roč. 5 č. 4, s. 363.

³⁹ www.maersk.co.uk.

Nadnárodní příklad Hnutí Jubilee 2000 za oddlužení zemí třetího světa
Protesty proti Světové obchodní organizaci v Seatlu v roce 2000

Účinnost těchto postupů můžeme podrobit diskusi a každý neúspěch můžeme vyvážit jiným úspěchem.

V podmínkách, kde každý může veřejně obhájit svůj názor, se však nemůžeme omezit na brutální ekonomický determinismus. Funkce státu je nezastupitelná. I když je jeho role v současnosti složitější, než tomu bylo v dobách minulých, musí při jejím naplňování počítat s řadou interferencí ze strany nejrůznějších aktérů globalizačních procesů, nezbývá než se na nové prostředí adaptovat. Státy tak činí. Možná pomaleji než by bylo žádoucí, ale tvrzení o konci národního státu se mi zdá pochybené.

Velká diskuse se točí kolem vyloučení větší či menší části světa z globalizace. Jádrem anti-globalistické argumentace je přesvědčení, že právě díky globální ekonomice se stále více prohlubuje propast mezi bohatou severní a chudou jižní polokoulí. Na jedné straně pomyslné úsečky se nachází tzv. země jádra (*core countries*), k nimž se řadí členské státy OECD. Kdesi uprostřed leží semiperiferní země a na druhém konci pak země periferní (*peripheral countries*), mezi něž patří většina afrických států. Možnost participace toho kterého státu na globálním trhu je otázkou peněz. Vyspělé státy se stávají bohatšími, protože díky svým penězům mají možnost více prodávat a kupovat na globálním trhu a mají lepší přístup k prostředkům, kterými tak činí. „V roce 1970 10% nejbohatších občanů světa vydělávalo devatenáctkrát více než těch nejchudších 10 %.

V roce 1997 se poměr zvýšil na 27:1. V téže době nejbohatší 1% lidí ve světě kontrolovalo stejný příjem jako nejchudších 57% a 25 milionů movitých Američanů (4% světové populace) mělo kombinovaný příjem vyšší než 2 miliardy lidí na celém světě (43% populace).“⁴⁰

Rozvojové země jsou sice také zapojeny do globální ekonomiky prostřednictvím exportu a obchodu, ale jsou tímto systémem vlastně stále více ochuzovány, protože čím je trh globálnější a otevřenější, tím více spolu musí soutěžit. Aby v této soutěži uspěly, jsou nuceny snižovat ceny vývozních komodit, které by jim měly zajistit bohatství. Mezi lety 1980 a 1993

---

⁴⁰ REES, W. E. Globalization and Sustainability: Conflict or Convergence? Bulletin of Science, Technology and Society, 2002, roč. 22, č. 4, s. 256.

klesly ceny primárních komodit o více než 50% vzhledem k cenám komodit vyráběných. Na počátku 90. let byla roční ztráta takto způsobená rozvojovým zemím odhadována na 100 miliard dolarů, což činí dvojnásobek finanční pomoci poskytnuté těmto státům v roce 1990.⁴¹ Ekonomické statistiky vskutku potvrzují pořekadlo „peníze plodí peníze“ a tím i námitky odpůrců globalizace. „Čtyřicet sedm národů má stále HDP na jednoho obyvatele nižší než 855 dolarů a jsou těžce zadluženy. Jejich vlády, dlužící jiným státům sumu ekvivalentní příjmům z exportu za dobu 18ti měsíců, jsou nuceny vynaložit na vyrovnání dluhů vůči nejbohatším národům větší část svých příjmů než na poskytování sociálních služeb svým zbídačeným občanům.“⁴² Abych však byla spravedlivá, země OECD hovoří o odpuštění dluhů. Stejně tak je pravdou, že vyspělé státy jsou právě díky své vyspělosti schopny vypořádat se s případnými negativními efekty globalizace daleko snáze a efektivněji – sociální síť je hustší, demokracie a vláda stabilnější, eliminace následků přírodních katastrof snazší vzhledem k technologické úrovni, sousedé bohatší, pomoc rychlejší. Srovnávat vliv telenovel jihoamerické produkce s vlivem, jaký mají státy OECD, je naprosto neadekvátní.

Někteří ekonomové upozorňují na to, že nejvýznamnější mezinárodní instituce, jež mají rozvojovým zemím pomáhat s ekonomickým růstem a integrací do nové globální společnosti, nikdy nebyly zamýšleny jako organizace, které mají zemím třetího světa pomoci s hospodářským růstem. Jedním z jejich bazálních cílů je totiž tvorba trhů pro průmyslově vyspělé členské státy. Strukturální programy, které naordinoval MMF a Světová banka jako podmínky pro půjčky na rozvoj, nutí klientské státy snižovat životní úroveň, vyvážet více nerostných surovin, potravin a pod., aby byly jednak schopny splácet své půjčky, jednat nakupovaly importované zboží od zemí s vyššími příjmy.⁴³ Jako všechny aspekty globalizace, i tento probíraný jev má svůj rub a líc. Rozhodnutí o tom, co je správné, pokud je možné jej vůbec učinit, závisí spíše na světonázoru toho kterého čtenáře a vědce. Ambivalence je stálým souputníkem mých úvah.

---

⁴¹ REES, W. E. Globalization and Sustainability: Conflict or Convergence? Bulletin of Science, Technology and Society, 2002, roč. 22, č. 4, s. 258.

⁴² tamtéž, s. 256.

⁴³ Srov.: REES, W. E. Globalization and Sustainability: Conflict or Convergence? Bulletin of Science, Technology and Society, 2002, roč. 22, č. 4, s. 258.

Kulturní

Globalizace ve smyslu mezinárodní integrace výroby, obchodu a služeb s sebou nese i zintenzívněné propojení světa ve sféře kulturní. Zdá se mi však neadekvátní pojednávat o „kulturní globalizaci“ či „globální kultuře“ a jedním dechem přidávat vizi o zahlcení celého glóbu jediným univerzálním kulturním rámcem. Přesto takové pojetí převládá ve většině textů, v nichž o tomto aspektu naší doby můžeme číst. Autoři takto smýšlející staví svou kritiku současné kultury na třech premisách.

Naše společnost je konzumní společnost. A to je špatně.

Všichni konzumujeme to samé. A to je špatně.

Uniformizace spotřeby vede k homogenizaci kultury. A to, v duchu stejné logiky, je špatně.

Po přečtení takových článků člověk nabude dojmu, že globalizace není nic jiného než program nucené konzumace značkového spotřebního zboží skrze monopolizované zásobovací sítě a že sobečtí zlí lidé využívají technologie k vytvoření globálního vykrmovacího šílenství konzumerismu, který hrozí vymknout se kontrole a podkopává národní identity a odpovídající instituce, jež původně vázaly občany v jeden celek.

S grácií sobě vlastní vystihuje podstatu soudobé společnosti Zygmunt Bauman v knize *Globalizace: Důsledky pro člověka*: „Naše společnost je „konzumní společností“ v podobně hlubokém a základním smyslu, v jakém byla společnost našich předchůdců, moderní společnost ve své zakládající, industriální fázi, společností „výrobní“.“ [...] „Dnes nejčastěji slyšíme řešit dilema, zda člověk potřebuje konzumovat, aby žil, nebo zda žije, aby mohl konzumovat.“⁴⁴ Autor také dodává, že pokud takové dilema vůbec řešíme, předpokládá to schopnost a potřebu odlišit život od konzumace. Pokud tedy podstupujeme toto rozhodování, znamená to, že druhá část „dilematu“ nemůže platit. Odlišnost současné společnosti a kultury od společnosti našich předků není nic zvráceného a osobně se domnívám, že je to jen dobré. Ve lpění na starých, zaběhnutých schématech spatřuji spíše projevy obecně lidského strachu z nového, neznámého a tudíž neovladatelného. Jenže naše bázeň neznamená, že nově vzniklé sociální jevy a situace jsou horší než ty minulé a nedává nám právo soudit. Respektive soudit

---

⁴⁴ BAUMAN, Z. *Globalizace: Důsledky pro člověka*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 98-99.

bez poznání. Žijeme v období vyspělého kapitalismu, protože žádný lepší systém jsme nevynešli. K esenciálním motivacím kapitálu patří touha expandovat a totalizující tendence je jeho inherentní vlastností. Nárůst spotřeby je jen logickým důsledkem. Nerovnost v možnostech konzumovat tu vždy byla, je a patrně i bude. Ani to není nic nového pod sluncem. Jsem si velmi dobře vědoma, že svá přesvědčení vyjadřuji jako příslušník střední třídy žijící v blahobytu středoevropského sociálního státu. To však nic nemění na faktu, že profil naší společnosti se změnil. Tento posun není ničím jiným než právě jen změnou a nepovažuji ji za odsouzeníhodnou.

Konzumní podstata společnosti bývá kritizována z hlediska své rozpínavosti. Homogenizace spotřeby je spojována s globalizací sdělovacích prostředků, zábavních médií a s rozšířením nadnárodního zpravodajství, které umožnily tytéž technologie, jež usnadňují transfery finančních prostředků a kapitálu. „Říká se, že prostřednictvím reklamy a propagace zakořeňují globalizovaná masmédiá severoamerický konzumní éthos do lidí tvořících trhy, do nichž pronikají, a zároveň podryvají integritu národních a lokálních mediálních průmyslů.“⁴⁵ Globální média rozsévají po celém světě stejné ideje a symboly, vzešlé z kulturní tradice „Západu“, a jejich konzumenti (a konzumenty jsme, jelikož tyto významy jsou produkovány a reprodukovány v souladu s logikou trhu - zákazníci kupují zboží a služby, do nichž jejich výrobci tyto významy vpravují, spotřební komodity jsou prodávány jako symboly určitých aspektů individuální identity) jsou jeden jako druhý. Je třeba si však uvědomit, že spotřeba je kulturní praxe stejně jako výroba. Lidé konzumují podle specifické logiky a zvyku teritoria, v němž žijí. Ne všechno zboží a služby jsou masově prodávány stejným způsobem po celém světě a zákazníci „nechtou“ masově šířená poselství všude stejně. Nadnárodní výrobci věnují značnou snahu tomu, aby adaptovaly své produkty podle lokálních preferencí. Konzumenti si vybírají a přizpůsobují výrobky podle svých vlastních přání, vědomostí a zájmů. „Ačkoli se může zdát, že lidé třetího světa jsou manipulováni k nakupování zboží, které je cizí a destruktivní vůči jejich kultuře, ve skutečnosti aktivně používají konzumní zboží k vyjádření a vytvoření svých vlastních unikátních identit.“⁴⁶

---

⁴⁵ KIEN, G. Culture, State, Globalization: The Articulation of Global Capitalism. *Cultural Studies*, 2004, roč. 4, č. 4, s. 484.

⁴⁶ CLASSEM, C., HOWES, D. Epilogue: The Dynamics and Ethics of Crosscultural Consumption. In HOWES, D. *Cross-cultural Consumption*. 1. vyd. London: Routledge, 1996, s. 178–179. cit. dle BANERJEE, S.B.,

S homogenizací spotřeby jde ruku v ruce homogenizace kultury. Kritiku kulturní globalizace jsem si vypůjčila od J. Činčery, protože lépe to snad ani vymyslet nejde: „Kulturní globalizace se projevuje synkretismem, resp. akulturací - průnikem kultur, ve kterém do tradičních společností vstupuje kultura euro-americká. Nejde samozřejmě o čisté vytlačování jedné kultury druhou, přesto jsou neevropské kultury tímto střetáváním více zasaženy. Propagace euro-americké kultury vede k narušení sociálních vztahů v tradičních společenstvích; zdá se, že původní vysoká kulturní diversita bude v blízké budoucnosti nahrazena jedinou, spotřební globální kulturou.“⁴⁷ Autor tohoto eseje, stejně jako mnozí jiní, však zapomíná, že pranýřované prolínání kultur mnohdy utužuje vědomí příslušnosti k národu a etniku a především, že akulturace je obousměrný proces. Anthony Giddens argumentuje ve svých úvahách o globalizaci velmi přesvědčivě: „Zásadním bodem mé argumentace je, že dnešní globalizace je westernizací pouze do jisté míry. Jistě, západní státy a obecněji řečeno průmyslové země mají na světové dění daleko větší vliv než státy chudší. Globalizace je ale stále decentralizovanější – není pod kontrolou žádné skupiny národů, natož velkých korporací. Její důsledky jsou v západních zemích cítit stejně jako kdekoli jinde.“⁴⁸ Ba co víc, rozšiřuje se jev, který nazývá „zpětnou kolonizací“. „Zpětná kolonizace znamená, že nezápadní země ovlivňují vývoj na západě. Příklady je hojnost – latinizace Los Angeles, rozvoj globálně orientovaného sektoru vyspělých technologií v Indii nebo prodej brazilských televizních programů do Portugalska.“⁴⁹ K zásadnímu argumentu Giddense přidám ještě jeden. Proklamovaná mcdonaldizace či coca-colonizace celého světa (pokud se vůbec děje a nejde jen o vtipné bonmoty sociálních vědců) by nebyla možná, kdyby jejich produkty neuspokojovaly poptávku trhu. Stejně tržní mechanismy, které umožnily expanzi západních kulturních vzorců a o kterých se říká, že destruuji kulturu domácích, ji mohou rovněž zastavit. Komerční obchod je závislý na přáních zákazníků a jestliže oni budou mít pocit, že požívání hamburgerů nebo coca-coly ohrožuje jejich kulturní identitu, mohou tento proces jednoduše zarazit.

LINSTEAD, S. Globalization, Multiculturalism and Other Fictions: Colonialism For the New Millennium? Organization, 2001, roč. 8, č. 4, s. 699.

⁴⁷ Činčera, J. Kulturní globalizace. <http://daemon.kap.vslib.cz/kch/sedlbauer/tema8.htm>.

⁴⁸ GIDDENS, A. Unikající svět. Jak globalizace mění náš život. 1. vyd. Praha: SLON, 2000, s. 28.

⁴⁹ tamtéž, s. 28.

Opět dospívám k obdobnému závěru jako ve svých předchozích úvahách. Prosazovat simplicistní schémata neprospívá našemu poznání a žádný dějinný proces nepostupuje jednosměrnou ulicí. Nelze prostě říci, že identita moderního člověka se utváří podle toho, co konzumuje. Nic není jen černé nebo bílé.

Svou pozornost nyní přesunu k sociálním konsekvencím globalizace. Jednou z nově diskutovaných věcí je koncept nazvaný časoprostorová komprese. Je to problematika zajímavá a neotřelá, a proto si zaslouží vlastní kapitolu. Ba co víc, časoprostorová komprese v sobě nese ambivalentnost, jež je primárním zájmem této práce. Zjednodušeně lze říci, že znamená zmenšování prostoru a zkracování času (i když je to jev daleko komplexnější, jak uvidíme později), které by lidem podle selského rozumu mělo přinést vzájemnou blízkost a pochopení. Opak je pravdou a mezi sociology se stále rozšiřuje debata o narůstající individualizaci lidské společnosti. Jak spolu tyto dva jevy souvisí, popisují v kapitole třetí.

II. ČASOPROSTOROVÁ KOMPRESSE

Lidský život je strukturován v čase a prostoru. Tento bazální fakt, esenciálně spojený s bytím člověka a tudíž bytostně patřící do kruhu zájmu sociologie, byl po dlouhou dobu sociálními vědci opomíjen. Nikoliv bez výjimek. Otázce časovosti se věnuje např. M. Weber ve své *Protestantské etice a duchu kapitalismu*, E. Durkheim v *Elementárních formách náboženského života* a také K. Marx v *Kapitálu*. Tito velcí otcové zakladatelé vesměs upřednostňovali čas před prostorem. Jak tvrdí D. Harvey ve své „*The Condition of Postmodernity*“, „sociální teorie se vždy soustředila na proces sociální změny, modernizace a revoluce. Pokrok je jejím teoretickým předmětem a historický čas její prvořadou dimenzí. Progres znamená dobývání prostoru, boření prostorových bariér a definitivní anihilaci prostoru skrze čas. Samotná myšlenka pokroku tedy implikuje redukci prostoru na pouhou kontingentní kategorii.“⁵⁰). Velká většina sociologů nakládala s časem a prostorem jako s neproblematickými vnějšími podmínkami lidského jednání a bez přemýšlení chápala čas jako *duré* rozparcelované odbíjením hodin na menší praktické části, do nichž je lidské konání nekonfliktně zasazeno.

Právě ona neproblematičnost, s jakou se lidé i vědci ujímali v minulosti času a prostoru, vedla k vyloučení tohoto tématu z centra pozornosti obou. A právě proto, že se v dnešní době stává čas a prostor díky jistým nezamýšleným důsledkům globalizačních procesů zdrojem potíží a neklidu, se současná sociální věda zaměřuje na toto téma čím dále zřetelněji.

Čas a prostor

Domnívám se, že je na počátku důležité podtrhnout a osvětlit, jakou a jak významnou roli hraje čas a prostor v sociálním systému lidského života. Nejprve je třeba zdůraznit, že existence času a prostoru nemůže předcházet existenci hmoty. Je otázkou, zda čas a prostor (zejména čas je v tomto smyslu diskutován) existují objektivně. Protože, „použit hodiny k měření času není to samé jako použít hodiny jako definici času. Stejnou chybou je postavit

---

⁵⁰ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 207.

množství prostoru věnované nějaké aktivitě na roveň významu prostoru v této aktivitě.“⁵¹ Abych se nepropadla do totálního solipsismu, předpokládám, že tomu tak opravdu je. Potom objektivním kvalitám časoprostoru nemůžeme porozumět nezávisle na vlastnostech materiálních procesů, ba co víc, ani času, ani prostoru nelze připsat objektivní významy bez ohledu na tyto materiální děje. Pojmy času a prostoru jsou tedy nutně konstruovány skrze materiální praxi a postupy, které slouží k reprodukci sociálního života⁵². Dokonce lze říci, že podoba, v jaké symbolicky pořádáme čas a prostor, poskytuje jakýsi rámec pro zkušenost skrze níž se učíme, co a kdo jsme ve společnosti. „Důvod proč je podřízení se kolektivnímu rytmu tak přísně vyžadováno, je ten, že temporální formy nebo spaciální struktury pořádají nejen skupinové reprezentace světa, ale i skupinu samotnou, jež ve shodě s touto reprezentací, chápe sama sebe.“⁵³

Časoprostor v sociologii A. Giddense

Jak čas a prostor chápe současná sociální teorie si můžeme ukázat pomocí Giddensovy teorie strukturace, respektive jeho analýzy času a prostoru. „Všechn sociální život se odehrává a je konstituován jako protínání přítomnosti a nepřítomnosti v plynutí času a proměnách prostoru.“⁵⁴ Čas a prostor zásadním způsobem umožňují a omezují lidské jednání. Na jakési nejzákladnější úrovni lidská tělesnost významně limituje schopnost pohybu (žádná dvě lidská těla nemohou „okupovat“ jeden a ten samý prostor v jeden a ten samý čas) a vnímání (člověk disponuje pouze omezenou schopností zabývat se současně více úkoly najednou). Zároveň je lidský život konečný, je „bytím k smrti“, což přinejmenším činí z času vzácný a určující zdroj.

Navíc je třeba si uvědomit, že pohyb v prostoru je současně také pohybem v čase. Použijí-li Giddensovu terminologii, pak lze říci, že „agenti“⁵⁵ se pohybují [v čase] ve

---

⁵¹ BIRTH, K.K. Finding Time: Studying the Concepts of Time Used in Daily Life. *Field Methods*, 2004, roč. 16, č.1, s.71.

⁵² Srov.: HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 204.

⁵³ BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. cit. dle HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 214.

⁵⁴ GIDDENS, A. *The Constitution of Society*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, Oxford. 1984, s. 132.

⁵⁵ Agent je intencionální bytí, které je nadáno účely a vybaveno reflexivitou, jež je chápána jako permanentní monitorování stálého proměnlivého toku sociálního života.

fyzikálních kontextech, jejichž vlastnosti vstupují do interakce s jejich schopnostmi determinovanými výše uvedenými omezeními, a zároveň tito agenti vstupují do interakcí vzájemných. Interakce individuí pohybujících se v časoprostoru vytváří uzly [...] setkávání na „stanovištích“ nebo v jasně vymezených časoprostorových bodech v rámci ohraničených regionů.⁵⁶

Tím se dostávám ke dvěma klíčovým termínům, které Giddens ve své analýze používá:

- Dějiště (v originále „*locale*“)
- Region či přesněji regionalizace (v originále „*regionalization*“).

Dějiště můžeme chápat jako jistý bod v prostoru, v němž se odehrávají sociální interakce. Je definováno svými fyzikálními charakteristikami. Každé dějiště má své hranice, vyskytují se v něm určité materiální objekty. Paralelně je určováno také tím, jakým způsobem jej lidé využívají. Takovým dějištěm může být škola nebo obytný dům, přičemž jejich význam není dán jen tím, že v těchto různých dějištích lidé vykonávají různé činnosti (a co je nutno mít na zřeteli, tyto činnosti mají rutinní charakter), ale také tím, že je každé z nich jinak prostorově uspořádáno. V dějištích se tedy protínají trajektorie agentů a jsou zde „uvězněny“ po dobu trvání interakce. Tím dějiště spoluvytváří základ institucí. Giddens doslova uvádí: „Dějiště zajišťují mnoho ze stálosti základních institucí, ačkoli není zcela jasné, v jakém smyslu takovou stálost „determinují“.“⁵⁷ Podle Giddense je každé dějiště nadto vnitřně regionalizováno, což neznamená nic jiného než to, že každý takový prostorový bod je rozdělen na jakési menší „sektory“ (jejichž hranice mohou být jak fyzikální tak symbolické).

Regionalizace nezahrnuje pouze prostorové dělení, ale také časové. Giddens v souvislosti s regionalizací hovoří o zónování časoprostoru. Dobrým příkladem, jež napomůže tento koncept ilustrovat, je obytný dům. Takový dům je dějištěm, v němž se protíná celý svazek interakcí v průběhu všedního dne. Je rozvržen do jednotlivých místností, podlaží a stejně tak je rozčleněn v čase. Místnosti jako kuchyně či obývací pokoj (obvykle v přízemí) jsou používány zejména ve dne, kdežto ložnice (často v prvním patře) náleží noci. Giddens cituje studii, která poukazuje na změnu vnitřního uspořádání domů v souvislosti s proměnami

---

⁵⁶ GIDDENS, A. *The Constitution of Society*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, Oxford. 1984, s. 112.

⁵⁷ tamtéž, s. 118.

rodinného života a sexuality v osmnáctém století. „Do osmnáctého století v západní Evropě měly domy chudých často pouze jednu nebo dvě místnosti, v nichž lidé žili a spali společně. Větší domy aristokracie měly mnoho pokojů, ale ty byly obvykle spojeny jeden s druhým, bez chodeb, které v moderních domech poskytují určitý stupeň soukromí, v minulosti těžko dosažitelný pro kteroukoli společenskou třídu.“⁵⁸

Již výše jsem zmínila rutinní charakter lidského jednání, které se odehrává v regionalizovaných dějištích, časoprostorových uzlech. Z této úvahy lze odvodit i pojetí času. Přinejmenším Giddens dospěl na základě svých úvah k závěru, že každodenní sociální život není lineární, ale cyklický. Životní dráha jedince neprobíhá po časové přímce, je to spíše „návrát“ (např. domov – práce – obchod – domov), v němž některé aktivity mají vysoce rutinní charakter (např. dráha domov – práce), jiné (např. dráha práce – obchod nebo práce - divadlo) jsou rutinní méně. Giddens proto zdůrazňuje „reverzibilní čas“ každodenního rutinního chování.

Je vhodné na tomto místě opět zdůraznit, že způsob, jakým zacházíme s časem a prostorem, způsob, jakým pořádáme časoprostor, má nemalý vliv na charakter jednání jednotlivých individuí i na charakter celého společenského systému a jeho institucí.

Až dosud jsem se věnovala spíše mikro-sociální rovině. Nyní je čas přehodit výhybku na druhou kolej a přestoupit na rovinu makro-systémovou. Nejdříve se vydám proti proudu času do období feudální Evropy, abych mohla ilustrovat změny, jimiž lidské chápání prostoru a času prošlo.

Stručná historie chápání času a prostoru

Stručně lze říci, že feudální společnost byla sevřena uvnitř svých přesně vymezených teritorií a podobně jako byly vymezeny územní hranice, byly jednoznačně definovány i významy. Vně těchto hranic sice existoval pro feudálního člověka jakýsi svět, ale ten byl opředen mýty, obydlen tajemnými bytostmi. Byl to svět neznámý, nepoznatelný, nekonečný. Paralelu najdeme v dobovém umění. Středověkým umělcům nešlo jim o věrné zpodobnění reality, perspektiva a skutečné rozměry objektů nehrály žádnou roli. Přednější byl význam, jež

---

⁵⁸ GIDDENS, A. *The Constitution of Society*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, Oxford. 1984, s. 122.

daný objekt měl. Tak například významná osoba byla vždy co do velikosti největší bez ohledu na to, v jakém bodě se na obraze nacházela.

Jiným příkladem, který přesně vystihuje tehdejší pojetí, je tzv. spor o ikonoklasmus. Církevní a filosofické autority se v něm přely o to, zda ikony zobrazující svaté obsahují či neobsahují nějaké kvality těchto svatých a zda je tedy uctívat či neuctívat jako tyto svaté. Nakonec zvítězil názor, že ikona uctívána být nemá, nikoliv však na základě argumentu, že obraz je pouhou nápodobou skutečnosti a nemá nic z jejích vlastností, ale na základě Starého zákona, v němž se praví, že Bůh je neviditelný a člověk se nesmí klanět ikonám.

Středověká společnost žila pomalu, v souladu s přirozeným časem přírody. Prostor se stále ještě dělil na „daleký“ a „vzdálený“, přičemž blízkost znamenala blízkost zrakově vnímatelnou – krátkou prostorovou vzdálenost, jež lze překonat pěšky. A „vzdálený“ byl jiný svět, odlišný od „našeho“.

Pozvolná proměna započala v období renesance. Zámořské objevy ukázaly, že svět je konečný a potenciálně poznatelný a jako takový jej lze dobývat a nárokovat si jeho vlastnění. Krucióální roli v této renesanční „misi“ sehrály mapy. Okolo roku 1400 se do Florencie z Alexandrie dostaly ptolemaiovské mapy, které se podle Harveyho staly klíčem (nikoliv však jediným) k objevení a využití perspektivy v renesanci⁵⁹, principu, jež formoval způsob nahlížení prostoru po čtyři století. Zatímco středověké mapy ukazovaly svět, jak se jeví pozorovateli, když se nachází uprostřed dané oblasti, staré egyptské mapy zobrazovaly svět s geometrickou přesností jako celek, jak se jeví pohledu, řekněme, božího oka. Dokazovaly tak, což bylo velmi důležité, že matematické principy lze aplikovat i při reprezentaci světa. Při tvorbě map se tedy začal klást důraz na objektivitu, praktičnost a funkčnost. Výstižné mapy nabývaly na důležitosti vzhledem k přesné navigaci, vymezení politických hranic, práv vlastnických či dopravy. Obecně řečeno „geografické vědomosti se staly ceněnou komoditou ve společnosti, která se stále více a více orientovala na zisk. Akumulace bohatství, moci a kapitálu byla stále hlouběji propojena s individualizovanou znalostí a individuální kontrolou o a nad prostorem.“⁶⁰

---

⁵⁹ Srov.: HARVEY, D. The Condition of Postmodernity. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 245.

⁶⁰ HARVEY, D. The Condition of Postmodernity. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 244.

Proměnou prošlo i vnímání času. Lidé měřili plynutí času odnepaměti. Nejdříve pomocí nejdříve slunečních, později vodních (klepsydra) či přesýpacích hodin se odlišovaly nejprve dopoledne a odpoledne, později kratší časové úseky blízcí se našim hodinám. Přibližně 1500 let před naším letopočtem začali staří Egypťané dělit den na deset „hodin“ plus dvě „šeré“ hodiny ráno a večer⁶¹. Celý středověk používal nějakou formu slunečních či vodních hodin, vyskytovaly se dokonce kapesní sluneční hodiny. V první polovině 14. století se začaly objevovat velké mechanické věžní hodiny v Itálii. Zásadní je skutečnost, že jejich funkce byla pouze orientační. Staré hodiny nebyly příliš přesné a lidé podle nich neřídili svůj život, spíše jim umožňovaly stanovit dobu vhodnou k nějaké činnosti (například svolávaly obchodníky na trh, rolníky na pole, apod.). V podstatě doplňovaly a upřesňovaly cyklický čas, jímž se ve středověku žilo. Ač křesťanství rozšířilo myšlenku lineárního času, nezasahovala každodenní život jednotlivce ani chod společnosti jako celku. Tento rytmus se začal pozvolna měnit právě v renesanci.

V roce 1583 Galileo Galilei objevil zákony izochronismu, tedy navzájem přesně souměřitelného pohybu hodinového kyvadla bez ohledu na velikost výchylky, což umožnilo měření času významně zpřesnit. V roce 1675 vyrobil Christian Huygens první kyvadlové hodiny. Huygensovy hodiny vykazovaly chybu menší než jednu minutu za den a následná zlepšení ji snížila dokonce na méně než 10 vteřin na den. A právě objevení možnosti, že čas je možné „zafixovat“ jako něco, co se děje mezi dvěma přesně určenými body, znamenalo vykročení do světa odlidštěného, neúprosného Času. Jak píše Marshall McLuhan v knize *Understanding Media: The Extensions of Man*, „z tohoto použití vizuálních, abstraktních a uniformních jednotek vychází západní pojetí času jako trvání.“ [...] Tak jako práce začala s dělbou práce, trvání začíná s rozdělením času a zejména s další fragmentarizací, již mechanické hodiny vnucují našemu pojetí času neměnnou posloupnost. Jako část technologie, hodiny jsou stroj, který produkuje stejné sekundy, minuty a hodiny po vzoru výrobní linky. Zpracovaný tímto způsobem, čas je separován od rytmu lidské zkušenosti. Mechanické hodiny, zkrátka, pomáhají vytvářet obraz numericky kvantifikovatelného a mechanicky poháněného světa.“⁶²

---

⁶¹ <http://physics.nist.gov/GenInt/Time/atomic.html>

⁶² MCLUHAN, M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. 9. vyd. New York: McGraw-Hill Book Company, 1964, s. 135.

Tím ale předbíhám. Stále se nacházíme v období, které zatím osvobozuje lidské myšlení z okovů tmářského středověku a kde výše citované teprve raší k povrchu. Změna, kterou prošlo chápání času a prostoru v renesanci, prostoupila i další úrovně organizace lidské společnosti. Harvey v této souvislosti uvádí příklady Anglie (podle jeho názoru způsob, jakým tehdejší mapy země zobrazovaly prostor, napomohl rozšíření individualismu, nacionalismu a parlamentní demokracie) nebo absolutistické Francie a Colbertových snah o racionální integraci francouzského národního státu (Colbertovi plány na zefektivnění administrativní správy a obchodu jsou podle Harveyho typickým projevem využití chladné racionality map na podporu centralizované státní moci). A není, podle něj, ani náhoda, že to byl právě tento ministr financí, kdo široce podporoval výrobu exaktních map celé Francie⁶³.

Renesanční vnímání času a prostoru bylo dovedeno k dokonalosti v éře osvícenství. Renesance sice položila základ moderního myšlení, ale teprve osvícenství se svou nekonečnou vírou ve všemocný rozum vytvořilo obraz světa, který je dokonale poznatelný a tudíž neomezeně ovladatelný. I. Kant napsal, že osvícenství je vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nesvéprávnosti. Nesvéprávnost znamená neschopnost používat svůj vlastní rozum bez cizího vedení. Tuto nesvéprávnost si zavinili lidé sami. Její příčinou není nedostatek rozumu, ale nedostatek rozhodnosti a odvahy používat ho. *SAPERE AUDE!* Měj odvalu používat svůj vlastní rozum! To je heslo, které vystihuje podstatu osvícenství. Osvícenští myslitelé pevně věřili, že lidský duch, osvobodí-li se od předsudků a pověr a sáhne-li po správných metodách bádání, je schopen vyřešit všechny záhady světa, odhalit veškeré principy skutečnosti. Tento odkouzlený, mechanistický, přísně racionální svět, řídicí se objektivními fyzikálními zákony, které je v lidské moci jednoznačně odhalit, následně se jimi řídit a s jejich pomocí předvídat běh věcí, přinese všemu lidstvu trvalé štěstí a pokrok.

K realizaci osvícenského projektu (vybudovat lepší společnost, jež garantuje osobní svobody a lidské blaho) přispívají právě přesné mapy a chronometry. Chce-li člověk dobýt a ovládnout prostor, musí jej vnímat jako něco použitelného a poddajného. Toho dosahuje pomocí precizního mapování a měření času, jež představují prostor a čas jako abstraktní, homogenní a univerzální v jejich vlastnostech a tudíž tvoří stabilní a poznatelný rámec pro

---

⁶³ Srov.: HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, *Zkušenost času a prostoru*, s. 247-9.

lidské jednání a myšlení. Rozpad této absolutistické koncepce pod vlivem časoprostorové komprese je podle Harveyho ústředním motivem zrodu modernismu počátku 20. století. Matematicky akurátní mapy, zbavené vší fantazie a náboženských pověr, „umožňují lidstvu poprvé v člověčí historii nacházet sama sebe uvnitř jednoho jediného prostorového rámce. [...] Totalizující vize prostoru⁶⁴, kterou mapy poskytují, dovoluje přesně konstruovat národní, místní i personální identity uprostřed geografických rozdílů.“⁶⁵ Podobně totalizující vize času zafixovaného jako neúprosný pohyb kyvadla dovoluje „chápat retrodikci a predikci jako symetrické propozice a rozvinout potenciál pro kontrolu budoucnosti.“⁶⁶ Lidsky řečeno, díky tomu, že svět byl exaktně prostorově rozdělen, bylo možné určit náležité místo člověka v něm, a díky tomu, že minulost a budoucnost byly určeny jako lineárně spojené, bylo možné doufat v určování budoucího vývoje na základě minulého.

Aby mohl být prostor reálně používán v sociální praxi jako objektivní a univerzální, je třeba ještě jednoho zásadního kroku. Tím je soukromé vlastnictví půdy a obchodování s prostorem jako s tržní komoditou. Roztříštěním homogenního prostoru na soukromně vlastněné parcely dochází k demokratizaci (protože individuum je nejvyšším zdrojem a „kontejnerem“ sociální moci) a může začít soutěž. Kdo v ní chce uspět, musí stále lépe racionalizovat a koordinovat čas a prostor. Jeho dobývání neznamena nic jiného než tvorbu specifických „prostorů“ (dopravy, komunikace, lidského osídlení). Jak se spaciální vztahy mění, ovlivňují nestejně výdělečnost ekonomických aktivit, což vede k redistribuci moci a bohatství.

Ke změně vnímání času přispívá také zhuštění sociálního prostoru. Zatímco v polovině 15. století čítá evropská populace něco kolem 50 milionů obyvatel, na počátku 16. století je to už 81 milionů a o sto let později asi 105 milionů.⁶⁷ Lidé vstupují do interakcí mnohem častěji, musí se přizpůsobovat jeden druhému a organizovat vzájemné kontakty zcela jinak než v dobách předchozích. Růst měst si vynucuje větší dělbu práce a mezi nově

---

⁶⁴ De Certeauova kritika mapy jako totalizujícího prostředku: aplikace matematických principů vytváří formální soubor abstraktního prostoru a na stejnou plochu umísťuje heterogenní místa. Mapa homogenizuje a zhmotňuje bohatou různorodost prostorových cest a příběhů. Kousek po kousku eliminuje všechny stopy sociální praxe, která je vytváří.

⁶⁵ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 250.

⁶⁶ tamtéž, s. 252.

⁶⁷ BORSCHIED, P. *Virus času*. 1. vyd. Přel. P. Sojka. Praha: Mladá fronta. 2007, s. 31.

diferencovanými oblastmi výroby je třeba vytvořit časovou návaznost. Racionální využití času se stává nezbytností. Tempo výroby a obchodu se zvyšuje a jen ten, kdo je rychlejší než ostatní, může počítat se ziskem.

Ekonomické síly reprezentované v období osvícenství měšťanským stavem a konkrétně obchodníky stojí u zrodu hesla „Čas jsou peníze“. „Peněžní hospodářství a hospodářství přírodní jsou dva různé světy. V prvním se peníze staly společným jmenovatelem, jehož pomocí se dají porovnávat, prodávat a vyměňovat nejodlišnější druhy zboží. Penězi se zároveň měří i čas investovaný do činností - výrobní čas, přepravní čas, amortizační čas a formou úroku i „vypůjčený“ čas. Zatímco hodinový strojek rozkládá čas na menší a menší jednotky, a tím jej činí viditelným, peníze umožňují čas počítat „konzervovat“ a vyměňovat.“⁶⁸

Jsou to právě obchodníci, kdo ve snaze o snižování transportních a logistických nákladů usilují o zavádění inovací v oblasti dopravy a komunikace. Od 14. století financují obchodní organizace nejvýznamnějších hanzovních měst rozsáhlou doručovatelskou síť s cílem získávat co nejrychleji důležité obchodní informace.

Zatímco na počátku 15. století trvá doručení dopisu z Lübecku do Brugg v letních měsících 11 až 20 dní, v zimě 13 až 24 dní, o dvě století později už je to jen 8 až 10 dní. V letech 1750-1780 získává 870 soukromých akciových společností koncesi k provozování a údržbě zpevněných dálkových silnic na území britských ostrovů. Cesta z Londýna do Manchesteru trvá v roce 1750 čtyři dny, v roce 1785 dva dny a v roce 1830 jen osmáct hodin.⁶⁹

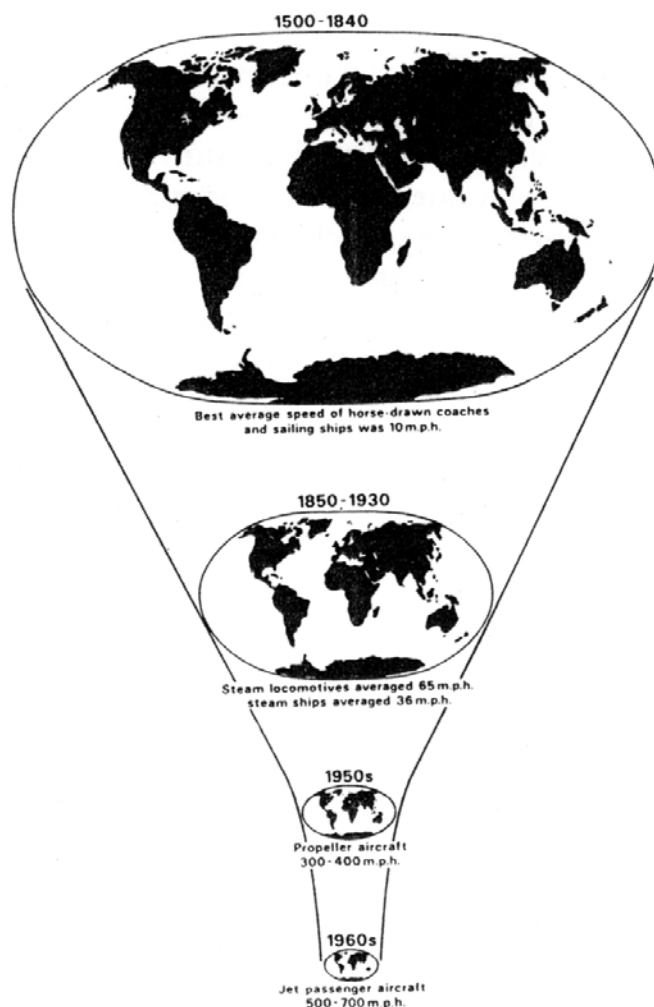
Nesmíme zapomínat, že se stále nacházíme v době, kdy si člověk podmaňuje prostor velmi pomalu a s obtížemi a čas se zrychluje jen pozvolna. Kategorie „blízký“ a „vzdálený“ si stále udržují svůj význam, i když blízkost přirozená se mění na blízkost mechanickou. Navíc tyto výdobytky rodícího se kapitalistického systému jsou přístupné pouze poměrně úzké skupině obyvatelstva. Nicméně s jídlem roste chuť. Skutečná expanze anihilace prostoru skrze čas propuká s vynálezem parního stroje.

---

⁶⁸ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Přel. P. Sojka. Praha: Mladá fronta. 2007, s. 37.

⁶⁹ tamtéž, s. 101.

NÁSTUP ČASOPROSTOROVÉ KOMPRESY

Převzato z: HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. s. 241.

Autor termínu „časoprostorová komprese“ David Harvey ji definuje jako jev při kterém „časové horizonty soukromého i veřejného rozhodování se zkrátily a satelitní komunikace a pokles nákladů na dopravu umožnily stoupající měrou okamžité šíření těchto rozhodnutí do širšího a rozmanitějšího prostoru“⁷⁰ a dále jako „proces, který natolik zásadním způsobem změnil objektivní kvality času a prostoru, že jsme nuceni změnit, někdy i docela radikálním způsobem to, jak si reprezentujeme svět. [...] Jak se vynořuje zmenšování prostoru do „globální vesnice“ telekomunikací a „vesmírné lodě Země“ ekonomických a

⁷⁰ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 147.

ekologických vzájemných závislostí a jak se časový horizont zkracuje k bodu, kde přítomnost je všude, tak se musíme naučit zvládat drtivý pocit komprese našich spaciálních a temporálních světů.⁷¹

Do „věku páry“ člověk napodoboval či zdokonaloval to, co mu příroda nabízela. S nástupem parostroje může rychlost vyrábět sám. „Parní energie vystupuje jako síla, která se brutálně prosazuje vůči přírodě. K jejím znakům patří stejnosměrnost, pravidelnost a neúnavnost.“⁷² V celých lidských dějinách se ještě nikdy nestalo, aby během tak krátké doby (první parní lokomotiva pochází z roku 1804 a v roce 1850 mají koleje v Německé říši délku 783 milionů kilometrů) získalo tolik lidí zkušenost s rychlostí (v roce 1850 přepravily rakouské dráhy 6,5 milionu cestujících) a okamžitě se s ní ztotožnilo. Zejména železnice prezentuje nové vnímání času. Ukazuje lidem výhody a význam zrychleného tempa a krásu rychlosti, jako kdyby „předávala cestujícím poselství: ani na chvíli se nesmíš přestat snažit, aby tvůj osobní a profesní život ubíhal stejně rychle jako cesta vlakem.“⁷³ Daň, kterou za to člověk platí, je vysoká, však zpočátku neuvědomovaná. Svištěcí vlak jej vytrhuje z pobytu v reálném prostoru a jeho zakoušení všemi smysly. Rychlost vytváří zcela nové okolí prožívané jakoby v transu.

Rozvoj železniční dopravy s sebou nese ještě jeden podstatný důsledek. Vynutil si standardizaci času. Nejprve na národní a později mezinárodní úrovni. Do roku 1890 mají každé nádražní hodiny svůj „vlastní čas“. V roce 1884 určila Mezinárodní konference ve Washingtonu délkový stupeň Královské hvězdárny v Greenwichi za nultý poledník a například Německá říše zavádí na nátlak železničních společností středoevropský čas teprve po dalších devíti letech. Od 1. dubna 1893 se střední Evropa řídí patnáctým poledníkem, jenž prochází Zhořelcem. Státní úřady musejí všechny hodinové stroje seřadit podle středoevropského času. Zpočátku platí systém dvakrát dvanáct hodin. Od 15. května 1927 zavádí říšské dráhy počítání od 1 do 24 a je nařízeno jako závazné pro poštu i armádu.⁷⁴

Parní energie se začíná využívat i v průmyslu, na říčních lodích (v roce 1827 přepraví rýnské parní lodě mezi Kolínem a Mohučí 20 000 pasažérů, na konci 30. let je to už 600 000 a

---

⁷¹ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 240.

⁷² BORSCHIED, P. *Virus času*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 2007, s. 121.

⁷³ tamtéž, s. 125.

⁷⁴ tamtéž, s. 132.

to za pouhých 22 hodin⁷⁵) a v námořní dopravě (roku 1845 pojme parník Great Britain s již železným trupem 360 cestujících a pluje rychlostí devíti námořních uzlů – jen pro srovnání: Titanik v roce 1912 dosahoval 21 uzlů⁷⁶). Prostor se stále více zmenšuje.

Jak se zrychluje oběh zboží, peněz a lidí, je třeba stále přesnějších a čerstvějších informací. Až dosud cestovaly informace po stejné trase jako lidé. Nutnost uspořádat jejich přenos vyústila ve vynález telegrafu. Jako první spatřil světlo světa Chappův optický telegraf (telegrafní síť začali budovat Francouzi už v roce 1793⁷⁷). Jeho nevýhody překonává elektromagnetický telegraf (roku 1838 si William Cooke nechává patentovat první ručičkový přenosný přístroj⁷⁸). O devět let později dorazil do Evropy Morseův psací telegraf. V roce 1866 bylo dokončeno budování trvalého telegrafního spojení mezi Londýnem a New Yorkem a zpráva z Londýna přichází do New Yorku o plných pět hodin dříve (vzhledem k časovému posunu), než ji pisatel odeslal.⁷⁹

Nový způsob komunikace má oproti doručování zpráv poštovním dostavníkem nebo vlakem řadu předností. Je nezávislý na povětrnostních podmínkách, má nízké osobní náklady, chrání před nežádoucím vměšováním nepovolaných osob a jeho přenosová rychlost je značná (např. optický telegraf dokáže vyslat za jednu minutu dva znaky, ručičkový dvě a půl slova a psací telegraf zvládne 17 slov⁸⁰). Poprvé v historii překonává informační rychlost pohyb Slunce kolem zeměkoule. Není bez zajímavosti, že se o tento primát zasloužili především soukromí investoři (v roce 1872 vlastní privátní Eastern Telegraph Company přibližně dvě třetiny všech podmořských kabelů. V roce 1854 tvoří v Nizozemí obchodní zprávy 48% z celkového množství telegrafických zpráv poslaných v domácí síti a 56% v mezistátní⁸¹).

Vyřešení problému, jak posílat po drátě lidský hlas, je jen otázkou času. Ve shodě s duchem doby byl tento čas velmi krátký. A.G. Bell si dává svůj telefonní přístroj patentovat roku 1876. Rychlost ani pohodlí telefonu však nejsou zpočátku schopny překonat vysoké náklady a tak se nový vynález prosazuje pozvolna a opět převážně v obchodní sféře (první

---

⁷⁵ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 138.

⁷⁶ tamtéž, s. 140.

⁷⁷ tamtéž, s. 154.

⁷⁸ tamtéž, s. 159.

⁷⁹ tamtéž, s. 165.

⁸⁰ tamtéž, s. 162.

⁸¹ tamtéž, s. 166.

transatlantický telefonní kabel položila Bellova společnost až v roce 1956⁸²). Od roku 1896 lidstvo nepotřebuje k šíření hlasu a informací už ani drát. G. Marconi představuje první vysílač pro bezdrátovou telegrafii a zahajuje tak novou etapu v přepravě informací. Elektromagnetické vlny nejsou závislé na pevných linkách, šíří informace plošně a opanují celý zemský prostor. Jen pro zajímavost: v roce 1917 vysílá ředitel společnosti Telefunken Hans Bredow první rozhlasový pořad v německém jazyce – gramofonovou hudbu pro německé vojáky⁸³. Čas se stále více zkracuje. Radiový signál ilustruje schopnost zredukovat prostor do simultaneity jediného okamžiku.

Ruku v ruce se zavedením jednotného času v dopravě také formuje vědomí veřejného času. Na konci 19. století si stále více a více lidí pořizuje náramkové hodinky. „Zatímco dříve byly kapesní hodinky jen luxusním doplňkem a symbolem vyššího společenského postavení, nyní se jejich funkce od základu mění: spolu s všudypřítomnými veřejnými hodinami pomáhají kontrolovat a řídit nový životní rytmus.“⁸⁴ Veřejný čas se homogenizuje a univerzalizuje napříč prostorem. Zároveň s jeho zrodem vzniká i vědomí soukromého času. Zakoušení času se rozpadá na opozitum soukromý a veřejný.

Další extenzí zrychlovací vlny jsou nové plynové motory E. Lenoira a N. Otta, spalovací motory G. Daimlera a C. Benze a elektromotory W. Siemense. Od konce 19. století pronikají do oborů, v nichž se parní stroj nemohl prosadit - do řemesel, zemědělství a osobní dopravy. Zrychlují i ty obory lidské činnosti, které doposud zůstávaly stranou. Nové generace strojů umožňují rychlejší výrobu precizních, normovaných a tudíž okamžitě vyměnitelných součástí.

Automobil umožňuje lidem skutečně volný pohyb v prostoru a to velmi rychle (12. ledna 1904 usedá Henry Ford za volant jednoho ze svých soutěžních vozů a posouvá absolutní světový rekord na hodnotu 147 km/h⁸⁵). Funguje i jako demokratizační prostředek. Zatímco v předprůmyslovém období byla rychlost výsadou šlechty a bohatých, od 19. století účastníků zrychleného tempa masově přibývá. Ne každý si může pořídít vlastní automobil, ale záhy je v možnostech mnoha opatřit si motocykl a při automobilových závodech sedí

---

⁸² BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 172.

⁸³ tamtéž, s. 177.

⁸⁴ tamtéž, s. 179.

⁸⁵ tamtéž, s. 214.

„plebejec“ vedle společenských špiček (v roce 1898 pořádá francouzská elita první mezinárodní autosalon před palácem Tuileries, který navštívilo 140 000 lidí, o pět let později už půl milionu⁸⁶).

Společnost se mění. Moderní stroje o vysokých otáčkách určují pracovní rytmus, hospodářská konkurence nutí všechny účastníky k dalšímu zrychlování, termíny se stanovují na minutu přesně a zrychlení dopravy se stává synonymem pokroku. Narůstající časový tlak má za následek i narůstající nervozitu. Lékaři hovoří o nervové slabosti jako o nové civilizační chorobě. Rychlost začíná ovládat společenské hodnoty a normy.

Ilustrativní je vývoj ve sportu. Z původního poměřování sil a cvičení pro zdraví se postupně stává honba za stále větším výkonem, rekordem (slovo rekord coby výraz pro vrcholný sportovní výkon se poprvé objevuje v roce 1883⁸⁷). Sport se začíná řídit heslem *Citius, altius, fortius* (Rychleji, výše, silněji – heslo novodobých olympijských her z roku 1913⁸⁸), přičemž každá dosažená limita je jen stupněm určeným k dalšímu překonání. Po vzoru průmyslové výroby je vše organizováno, kontrolováno, institucionalizováno, normováno, zaznamenáno, publikováno a také odměňováno.

Technický a ekonomický pokrok od počátku 19. století vlil lidem do žil optimismus ohledně realizace osvícenského projektu. Dával plné právo domnívat se, že se člověk bude mít lépe, ovládne svůj čas a prostor. Vystřízlivění přinesly politické a ekonomické krize, které se Evropou převalily mezi lety 1846 až 1848. Podle Harveyho toto drsné probuzení ze snu o blahobytu všeho lidstva mělo za následek krizi reprezentace, která vyvěrala z radikální změny vnímání času a prostoru v důsledky výše popsaných inovací.

Jestliže osvětenství prosadilo ideu homogenního, absolutního času a prostoru jako stabilního rámce pro lidské jednání, ideu „pokrokového“ času, který bojuje proti přírodnímu času tradiční společnosti a „retardovanému“ času sociálních institucí, ideu prostoru užitečného pro individuální prospěch, pak události kolem roku 1848 a následné (podle Harveyho vrcholí krize zakoušení času a prostoru těsně před první světovou válkou) zasadily této koncepci tvrdou ránu. „Význam fyzického a sociálního času, tak nedávno spojený v osvícenském myšlení, se začal opět rozcházet. [...] Jistotu absolutního prostoru a místa

---

⁸⁶ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 207.

⁸⁷ tamtéž, s. 194.

⁸⁸ tamtéž, s. 196.

vystřídala nejistota pohyblivého relativního prostoru, v němž události v jednom místě mohly mít okamžité a rozvětvlující se dopady v několika dalších místech.“⁸⁹

K oněm „následným“ událostem patří zejména narůstající internacionalizace zahraničního obchodu a investic spolu s mocenskými výboji a rivalitou mezi velmocemi. Měnová a finanční krize let 1847-1848 zásadně zpochybnila význam a roli peněz v sociálním životě, protože v plné šíři odhalila rozpor mezi skutečnými penězi a úvěrovým systémem fiktivního kapitálu a vlastně tak otřásla celou kapitalistickou koncepcí obchodování. Ve snaze o řešení se utvářely nové formy organizace finančního systému a obchodních společností (není proto náhoda, že právě po roce 1850 získaly burzovní a kapitálové trhy svá pevná pravidla⁹⁰), distribuce (velké obchodní domy), technické a organizační inovace ve výrobě (zvyšující se fragmentarizace, specializace). Kromě toho, že se prostor, zejména euro-americký, stále více unifikuje, „teritoria světového prostoru byla zbavena své předešlé důležitosti a opět jinak uspořádána ve shodě s potřebami koloniálních a imperiálních vlád. Nejen že relativní prostor prošel revolucí prostřednictvím inovací v dopravě a komunikacích, ale také to, co tento prostor obsahoval, bylo zcela nově prostorově organizováno.“⁹¹

Vzdálenosti se zkracují, hodiny se zrychlují a časoprostorová komprese pokračuje dalším tříštěním času a prostoru. Nejvýstižnějším příkladem je Fordova montážní linka. V roce 1913 postavil Henry Ford v Highland Park poblíž Detroitu první továrnu, která fungovala na principu zcela přesně navazujících a vymezených pracovních úkonů, které rozdělil do prostoru tak, aby maximalizoval efektivitu a zabránil časovým prostojům. Předtím sestavoval jeden dělník setrvačnickový magnet 20 minut, nyní je práce rozdělena mezi dvacet devět dělníků a zabere 13 minut.⁹² Ford tedy využil určité formy prostorové organizace k urychlení obrátkovosti kapitálu ve výrobě (roku 1909 Američané zaplatili za model T 950 dolarů, v roce 1916 pouhých 360 dolarů. Takový pokles cen si výrobce mohl dovolit, protože produktivita se zvýšila ze 14 000 vozů ročně na více než 585 000 vozů⁹³). „Čas tak mohl být

---

⁸⁹ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 261.

⁹⁰ tamtéž, s. 262.

⁹¹ tamtéž, s. 264.

⁹² BORSCHIED, P. *Virus času*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 294.

⁹³ tamtéž, s. 295.

urychlen na základě kontroly založené na fragmentaci a organizaci prostorového uspořádání výroby.⁹⁴

Stejný postup reprezentuje v umění kubismus. Malíři jako Picasso, Braque či Delaunay se pokouší znázornit čas fragmentací prostoru a opouští koncepci homogenního prostoru lineární perspektivy, která vládla malířství od 15. století.⁹⁵ Její definitivní konec přichází v roce 1910, kdy Ortega y Gasset formuluje novou a od té doby všemi přijímanou verzi teorie perspektivismu, když říká: „je tolik prostorů v realitě, kolik je perspektiv na ni a je tolik realit, kolik je názorů.“⁹⁶ A to je poslední hřebíček do rakve racionalistického ideálu homogenního a absolutního prostoru.

Podle Davida Harveyho reaguje historické období moderny na tyto změny v nahlížení času a prostoru rozvojem dvou myšlenkových proudů, které můžeme shrnout pod pojmy „univerzalismus“ a „partikularismus“. Zdánlivě protikladná pojetí jsou však více ambivalencí, tak charakteristickou i pro dnešní dobu, protože jdou často ruku v ruce.

Univerzalistické myšlení vyzdvihuje jednotu mezi lidmi, kterou by měla garantovat komunikace a sociální intervence napříč racionálně plánovaným a koordinovaným prostorem. Vzniká tak idea univerzálního, veřejného prostoru, který má být organizován podle zásad rozumu a zajistit tak emancipaci lidstva, individuální svobody a blahobyt. Tato představa společně s novými formami perspektivismu a relativismu dává zároveň vzniknout individualismu. Teprve na pozadí uspořádaného vnějšího prostoru mohou povstat individuální, relativní prostory těla, vědomí či psyché. Když se člověk v propojeném světě setkává s druhými a uvědomuje si svou odlišnost od ostatních a rozdíly mezi lidmi navzájem, objevuje svou jedinečnost a individualitu. Souběžně s tímto vědomím vzniká také potřeba oddělení od druhých, protože jak se druzí stávají jedinci bližšími a bližšími, vzrůstá nutnost distancovat se. Universalismus takto plodí partikularismus, který je vlastně jakousi druhou stranou mince. Univerzální prostor spojuje lokální prostory, jež se střetávají, soutěží spolu, což každé jednotlivé místo přivádí k uvědomění si své jedinečnosti a konkurenčních výhod.

---

⁹⁴ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 266.

⁹⁵ tamtéž, s. 267.

⁹⁶ Cit. dle HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 268.

„Čím unifikovanější je prostor, tím důležitější jsou kvality jednotlivých fragmentů pro sociální identitu a jednání.“⁹⁷

Tyto ideje plovoucí hluboko pod povrchem každodenního dění se podle D. Harveyho manifestují nejzřejměji v umění. Cituje Gertrudu Steinovou, podle které jsou umělecké aktivity, jako například kubismus, odpovědí na časoprostorovou kompresi, jíž každý zažívá a je jí vystaven. Za další příklad mu slouží architekt La Corbusier. Ten tvrdil, že cesta k individuální svobodě spočívá v konstrukci vysoce uspořádaného a racionalizovaného prostoru. „Jeho projekt byl internacionalistický a zdůrazňoval takový druh jednoty, ve které sociálně uvědomělý pojem individuální difference mohl být plně prozkoumán.“⁹⁸ Celou uměleckou modernu lze vlastně interpretovat jako reakci na transformaci speciálních a temporálních praktik jednání. Tato proměna totiž implikovala ztrátu identity utvářenou konkrétním místem a vsazeností do určitého času. Přestože se moderní umělci při svém úsilí o vyjádření časoprostorové komprese snažili odvrhnout všechny minulé konvence, stále potřebovali někam patřit – geograficky i historicky. Proto na konci 19. století zaznamenaly takový rozkvět muzea a knihovny. Oboje totiž dovoluje postihnout minulost a znázornit prostor. Muzeum prezentuje minulé jako uspořádanou přehlídku artefaktů a geografii jako soubor ukázek předmětů ze vzdálených zemí. Na stejném principu začaly fungovat i mezinárodní výstavy, které nejen že oslavovaly svět mezinárodní komodifikace ale také představovaly geografii světa jako sérii artefaktů, jež může každý vidět. „Moderní umělci a spisovatelé malovali pro muzea nebo psali pro knihovny, protože pracovat tímto způsobem jim umožňovalo přemoci omezení jejich vlastního místa a času.“⁹⁹

NOVÉ KOLO ČASOPROSTOROVÉ KOMPRESSE

Po zpomalení, které přinesly obě světové války, se mlýn časoprostorové komprese začal roztáčet stále rychleji a rychleji. Na intenzitě nabývá nejvíce od 70. let minulého století do dnešních dnů. „Rychlost komunikace se zvyšuje o sedm desetinných míst, cestovní

---

⁹⁷ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 271.

⁹⁸ tamtéž, s. 271.

⁹⁹ tamtéž, s. 272.

rychlost a úroveň diagnostických postupů v medicíně o dvě desetinná místa a rychlost zpracování dat o šest desetinných míst.¹⁰⁰

Obchodování s pomíjivostí

Na úrovni ekonomické to má co dělat s nutností zlomit rigiditu fordismu a zrychlit obrátkovost kapitálu proměnou ve flexibilní akumulaci¹⁰¹. Ve výrobě je zrychlování dosahováno organizačními změnami směřujícími k vertikální disintegraci (např. outsourcing, subdodavatelství) a k snižování doby obratu (např. just-in-time zásobování, nové technologie elektronické kontroly, malosériová výroba, apod.). Pro pracovní sílu to znamená intenzifikaci pracovního procesu a nezbytnost rychle se přizpůsobovat potřebám trhu změnou či snižováním kvalifikace. Jak se zvyšuje tempo výroby, akceleruje i spotřeba a směna. Zdokonalené systémy komunikace a výměny informací v kombinaci s racionalizací distribučních technologií (např. řízení skladových zásob, balení zboží, kontejnerizace, zpětná vazba trhu) dávají komoditám možnost pohybovat se v tržním systému nebyvalou rychlostí. Díky elektronickému bankovníctví, plastovým penězům, komputerovaným finančním trhům a službám, se se stejnou, ne-li větší rychlostí pohybují i peníze. Nárůst spotřeby umocňuje prosazení módy na masovém trhu, a to nejen módy, která se týká oblékání, ale i módy v životním stylu a volnočasových aktivitách (např. videohry, pop music, zdravý životní styl). Navíc lze pozorovat posun v charakteru spotřeby. Spotřeba zboží se mění na spotřebu služeb (osobních, obchodních, vzdělávacích, zdravotních i zábavních).¹⁰² „Životnost takových služeb je mnohem kratší než životnost automobilu nebo myčky nádobí. Jestliže existují limity akumulace a obrátkovosti fyzického zboží, pak pro kapitalismus dává smysl zaměřit se na poskytování velmi efemérních služeb.“¹⁰³

D. Harvey ve své knize detekuje několik nejvýznamnějších konsekvencí obecného zrychlování obrátkovosti kapitálu s přihlédnutím k postmodernímu způsobu myšlení:

---

¹⁰⁰ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 387.

¹⁰¹ Flexibilní akumulace spočívá na flexibilitě pokud jde o pracovní proces, pracovní trh, produkty a vzorce spotřeby. Charakterizuje ji rozvoj zcela nových odvětví výroby, nových způsobů poskytování finančních služeb, nových trhů a především zrychlující se tempo komerčních, technologických a organizačních inovací.

¹⁰² Srov.: HARVEY, D. The Condition of Postmodernity. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 284-285.

¹⁰³ tamtéž, s. 285.

- Akcent na těkavost a pomíjivost

Představa, že vše – styly, výrobky, výrobní postupy, pracovní procesy, myšlenky a ideologie, hodnoty a etablované zvyky – je jen prchavým dojmem, míněním.

- Důraz na hodnoty okamžitosti

Na poli výroby komodit je považováno za ctnost okamžité použití (instantní jídla, fast foody, rychlé uspokojení jakékoli potřeby) a bezprostřední disponibilita. Věcmi na jedno použití se nestávají jen zhotovené produkty, ale i hodnoty, životní styly, ustálené vztahy či přijaté způsoby bytí i chování a náklonnost k věcem, místům a lidem.

- Na úrovni individua nezbytnost naučit se zacházet s všudypřítomnou pomíjivostí

Psychika individua je konfrontována s nebývalým množstvím informací a situací, což podle D. Harveyho ústí v otřesení stálosti osobního i veřejného hodnotového systému a toto znejistění zase vytváří prostor pro rozpad konsensu a diverzifikaci hodnot ve společnosti. Fyzická část lidského bytí je bombardována podněty a dochází k přetížení smyslů. Psychickou reakci popsal již Simmel - potlačování sensorických podnětů, popírání, rozvíjení blazeovaného přístupu, krátkozraká specializace, návrat k obrazům dávné minulosti a nadměrné zjednodušování. Konzumní společnost nabízí jednotlivci mnoho lákadel. Čím více má člověk volného času díky neustálému zrychlování, tím více se snaží si takových lákadel užít a tak pořád spěchá, aby o něco nepřišel. Dobu věnovanou jednotlivým aktivitám a lidem neustále zmenšuje. Tím se sice zvětšuje kvantum zážitků, nicméně jejich kvalita se umenšuje. „Prudké střídání vjemů sice zlepšuje reakční schopnosti, zároveň však brzdí myšlení a cítění a nedovoluje, aby tóny, obrazy, vůně a názory zanechaly v lidské mysli trvalou a plodnou stopu.“¹⁰⁴

Při zvládnání výše popsaného může jedinec podle D. Harveyho aplikovat dvě strategie. První znamená být vysoce adaptibilní a svižně odpovídat na tržní změny, což zahrnuje spíše krátkodobé plánování a umění dosáhnout zisku, kdekoli je to možné, se všemi vedlejšími efekty jako jsou dopady na životní prostředí a psychické problémy (např. chřipka yuppie, což je psychický stres, který paralyzuje výkon talentovaných lidí a má symptomy podobné chřipce). Druhá strategie spočívá v ovládnutí nebo aktivní intervenci do produkce pomíjivosti manipulací vkusu a názorů. Individuum se buď může stát módním vůdcem nebo může trhu

¹⁰⁴ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 406.

nabídnout takové obrazy, jež dají pomíjivosti určitou žádoucí formu. Vždy to však obnáší konstrukci nového systému znaků a symbolů.

Obchodování s představami

Největším specialistou v tomto oboru je v moderním věku reklama a masmédiá. Je příznačné, že bazálním posláním dnešní reklamy už není informovat o produktu a propagovat jej, ale manipulovat vkus a potřeby davu prostřednictvím představ, které se snaží vyvolat a které mají jen málo co do činění se skutečností prodávaného výrobku či služby. Obrazy a představy se staly komoditou samy o sobě. A to komoditou velmi efemélní, která je vděčným předmětem tržního obchodování, protože zákazník ji bude chtít stále a bude ochoten za ni mnoho zaplatit. Dobrým příkladem je medializace politiky. Vlády, korporace, politici a názoroví vůdci byli vždy spojováni s představou stabilních hodnot, jež prosazovali jako součást své aury moci a autority. S tím, jak se dostávají „do spárů“ médií, jejich image kontinuity a stability musí být prezentována velmi sofistikovaně, protože stálost je žádoucí, stejně jako adaptibilita, flexibilita a dynamika.

Podobně postupují i firmy, které již nesoutěží na trhu svými výrobky, ale představami o sobě. Investují obrovské sumy peněz, aby získaly image váženého, spolehlivého, prestižního či kvalitního podniku. Protože image je to, co zakládá identitu na trhu.

Stejný princip platí i na pracovním trhu. Osvojení si té správné image (mít správné auto, hodinky, šaty) se stává podstatnou součástí sebe-prezentace na trhu práce a v konečném důsledku hraje významnou roli při hledání individuální identity, seberealizace a významu. Symboly moci, bohatství a statusové znaky byly vždy důležité, ale nikdy tolik jako nyní. Materiální blahobyt rozmáhající se v poválečné éře sebou nesl problém, jak rostoucí příjmy přeměnit na efektivní poptávku. Jestliže umíme vyrábět představy jako komodity podle libosti, pak akumulace může směle pokračovat, alespoň částečně, na bázi čisté tvorby a spotřeby obrazů. „Žijeme ve světě pomíjivých uměle vykonstruovaných obrazů“¹⁰⁵, uzavírá D. Harvey tuto úvahu.

---

¹⁰⁵ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 289.

Vraťme se zpět k časoprostoru, který je primárním tématem této kapitoly. I on podléhá onomu „neduhu“ produkce pomíjivosti. Systém satelitní komunikace zásadně snížil náklady na komunikaci, bez ohledu na vzdálenost přes kterou komunikujeme (satelit Telestar vypuštěný v roce 1962 uskutečnil první přímé televizní spojení mezi Amerikou a Evropou a o rok později byla uvedena do provozu první zpravodajská geostacionární družice Syncom 1, díky níž bylo možné předkládat publiku jakékoli události bez jakéhokoli časového zpoždění¹⁰⁶). Stejně rapidně poklesly náklady na leteckou, silniční a železniční dopravu zavedením kontejnerizace. To vše dovoluje velkým nadnárodním společnostem řídit své pobočky v mnoha lokalitách v reálném čase. Vytvoření sítě velkých nadnárodních televizních společností společně se satelitní komunikací umožňuje lidem po celém světě zakoušet stejný proud obrazů takřka simultánně. Rozmanité prostory světa jsou poskládány do série obrázků na televizní obrazovce. Masová turistika a filmy realizované v působivých lokacích vyrábí umělé a zprostředkované zkušenosti toho, co svět obsahuje a činí je přístupnými širokému publiku. Ne všichni si mohou dovolit navštívit vzdálená místa, ale televizi si dnes koupí každý, pokud o to stojí. Obrazy místa a prostoru se stávají předmětem výroby a pomíjivého použití stejně jako vše ostatní.

Přestože prostorové bariéry mizí, neznamená to, že klesá význam prostoru. Spíše naopak. Čím méně jsou prostorové hranice významné, tím větší je citlivost kapitálu na to, co daný prostor nabízí (pracovní síla, zdroje, infrastruktura). Jak má kapitál možnost se relativně volně pohybovat po celém glóbu, stávají se pro něj čím dál důležitější konkurenční výhody, jež může ta která část nabídnout. To vede k úsměvnému paradoxu: lidé a lokální elity věnují mnohé snahy tomu, aby změnili svůj prostor způsobem, který jej ztraktivní pro vysoce mobilní kapitál. „Aktivní produkce místa s důrazem na jeho zvláštní kvality se stává významným nástrojem v prostorové konkurenci mezi různorodými lokalitami, městy, regiony a národy.“¹⁰⁷ Namísto toho, aby vystupňovaná konkurence vyústila v produkci nestejných, jedinečných prostorů v rámci narůstající homogenity mezinárodní směny, děje se to, že jsou vyráběna rekurzivní, monotónní prostředí, která se snaží připodobnit osvědčeným vzorům. A tak mimořádná decentralizace a rozmnožení průmyslové výroby končí tím, že trička od

---

¹⁰⁶ BORSCHIED, P. Virus času. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 385.

¹⁰⁷ HARVEY, D. The Condition of Postmodernity. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 295.

Benettonu či kabelky Laury Ashley najdeme takřka v každém sériově vybudovaném nákupním centru vyspělého světa.

D. Harvey v závěru své knihy vyjmenovává několik nejtýpějších reakcí na časoprostorovou kompresi:

- První odpovědí je stáhnout se do znučeného nebo vyčerpaného ticha a sklonit se před drtivým pocitem toho, jak obrovské, nezkrotné a mimo veškerou individuální nebo i kolektivní kontrolu, všechno je.
- Druhá odezva obnáší popírání komplexity světa a sklon reprezentovat jej pomocí vysoce zjednodušujících rétorických tvrzení.
- Třetí linie obrany je najít si přechodné místečko k politickému a intelektuálnímu životu, které zahrnuje velká vyprávění, ale které připouští alespoň omezenou možnost nějakého cíleného jednání. Takový přístup zdůrazňuje komunitu a lokalitu, regionální odpor a sociální hnutí či respekt k jinakosti. Je to pokus najít alespoň jeden poznatelný svět z nekonečného množství možných světů, které jsou nám denně prezentovány na televizní obrazovce.
- Čtvrtou reakcí je pokus ovládnout otěže časoprostorové komprese pomocí konstrukce jazyka a obrazů, které ji reflektují a snad pomohou kontrolovat.¹⁰⁸

Autor podává určitou analýzu života moderní euroamerické civilizace. Jistě není vyčerpávající, ale z jeho úhlu pohledu je zcela dostačující a čtenáře vede k uvědomění si jistých aspektů moderní doby v souvislostech, o kterých se zatím příliš nehovoří.

Tvůrce pojmu časoprostorové komprese vyjadřuje přesvědčení, že žádná z těchto změn v zakoušení časoprostoru by nedávala smysl a neměla takový dopad, kdyby nedošlo k radikálnímu posunu ve způsobu, jímž je hodnota reprezentována jako peníze. O faktickém rozpadu brettonwoodského systému a přechodu na systém volně plovoucích kurzů jsem hovořila již v první kapitole. Od roku 1973 byly peníze dematerializovány v tom smyslu, že přestaly mít formální nebo hmatatelné spojení s drahými kovy. Ba co více, už ani nespolehají výlučně na výrobní aktivity v rámci určitého prostoru. „Svět začal poprvé ve své historii

---

¹⁰⁸ Srov.: HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, *Zkušenost času a prostoru*, s. 350-351.

spoléhat na nemateriální formy peněz.¹⁰⁹ Spekulativní obchodování s měnami jednotlivých národních států, jež nevyjadřuje nic jiného než iracionální důvěru či nedůvěru investorů v to které místo, společně s rostoucí a nestabilní inflací přivádí každého k pochybnostem o tom, jakou hodnotu mohou mít peníze v blízké budoucnosti. Následkem toho se peníze stávají nepoužitelné jako prostředek uchování hodnoty.

Naše pozdní doba je tedy podle profesora Harveyho takto charakterizována obecnou krizí reprezentace. „Ústřední hodnotový systém, kterým kapitalismus vždy potvrzoval a poměřoval své činy, je dematerializován a neustále se mění, časové horizonty kolabují a je obtížné přesně určit, v jakém místě se nacházíme, když přijde na stanovení příčin a následků, významů a hodnot.“¹¹⁰ Tato krize otevírá prostor pro mnohost interpretací. Mění se zkušenost času, prostoru a peněz formuje bázi pro rozvoj distinktivních systému významů a reprezentací, které mimo jiné zakládají předpokládanou individualizaci společnosti. O tom více v následující kapitole.

Nyní ještě chvíli setrvám u problematiky časoprostorové komprese, jelikož D. Harvey není jediným autorem studujícím tento nově popsany jev. Po svém se jí zabývá Zygmunt Bauman v knize „Globalizace: Důsledky pro člověka.“¹¹¹

ČASOPROSTOROVÁ KOMPRESSE V POJETÍ Z. BAUMANA

Jestliže Harvey hovoří o postmoderně jako o kulturním konstruktu flexibilní akumulace, jejímž obecným důsledkem je akcelerace ekonomického procesu a tudíž i sociálního života, která v sobě nese zrychlování času a jeho prostřednictvím anihilaci prostoru, pak Bauman tvrdí, že pozdní doba je dobou „velké války za nezávislost na prostoru“. Tento boj je podle něj veden o vymanění rozhodovacích center z prostorového omezení. Bauman se příliš nevěnuje otázce časoprostorové komprese jako takové (jejímu

---

¹⁰⁹ HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Část 3, Zkušenost času a prostoru, s. 297.

¹¹⁰ tamtéž, s. 298.

¹¹¹ Pro úplnost je třeba zmínit, že o časoprostorové kompresi se letmo zmiňuje i Anthony Giddens ve své publikaci „*The Constitution of Society*“. Hovoří nikoli o kompresi, ale o „konvergenci“. Tento pojem přejímá od geografa Jannella, chápe jej jako proces zkracování vzdáleností v čase, který je dán zrychlením dopravy a považuje jej za užitečnou pomůcku k analýze vlivu sociálního rozvoje a nových technologií na charakter sociální činnosti.

vzniku a průběhu), zato detailně rozebírá její sociální důsledky. Nejvíce jej trápí dva jevy – rozpad komunity a vznik nové hierarchie, jejímž stratifikačním faktorem je mobilita.

Rozpad komunity

Lokální komunitu formuje opozice mezi „blízko“ a „daleko“. Blízko je to, co je běžné, známé, samozřejmé. Takové aktivity, které vykonáváme rutinně, každodenně. Takové situace, v nichž víme, jak jednat, v nichž jsme si jisti. Daleko zahrnuje prostor, v němž se dějí věci, které neumíme předvídat, nerozumíme jim, neumíme na ně reagovat, v nichž si nejsme jisti. Vlivem technického pokroku v překonávání prostoru však rozdíl mezi daleko a blízko mizí a s ním i všechny lokálně zakotvené kulturní a sociální totality. Lidské boje, solidarita, debaty či výkon spravedlnosti dnes dalece přesahují dohled lidského oka nebo dosah lidské paže. Prostor byl oprostěn od přirozených omezení lidského těla a začal být řízen technologií. Byl vytvořen prostor „umělý, nikoli přirozený, racionalizovaný, nikoli komunalizovaný, celostátní, nikoli lokální.“¹¹²

V minulosti výhodná okamžitá komunikace uvnitř malé komunity, a nevýhodně vysoké náklady a časové údobí nutné pro výměnu informací mezi vzdálenými lokalitami dnes také ztrácí na významu, protože jak intrakomunitní tak interkomunitní komunikace může být okamžitá. Informace „cestují“ nezávisle na svých nositelích a předmětech, „označující se vymanilo ze sevření označovaného“, jak říká Bauman, a díky internetu jsou informace dostupné okamžitě všem a všude. To má za následek křehkost a krátkověkost současných komunit. Komunikace dnes stojí velmi málo. Informace se mohou rychle přenášet, přehlušovat či vytlačovat. Lidská paměť se spíše zaplavuje a zahlcuje, než aby uchovávala a upevňovala stále větší objem dat. Informace přicházející z nejrůznějších zdrojů často nesou rozporná či odporující si sdělení. Jsou pravým opakem sdělení, která si tradičně předává komunita, jež směřují k vzájemnému doplnění, posílení a napomáhají tak procesu zapamatování. „Technologické rušení časoprostorových vzdáleností lidskou situaci spíše polarizuje, než homogenizuje. Zatímco jisté lidi osvobozuje od teritoriálních omezení a jisté

---

¹¹² BAUMAN, Z. Globalizace: Důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 26.

významy, jež vytvářejí komunitu, exteritorializuje, místo, k němuž jsou jiní lidé i nadále vázáni, zbavuje významu i schopnosti poskytovat identitu.“¹¹³

Nová hierarchie

Možnost využívat výhod, které časoprostorová komprese přinesla, mají podle Baumana pouze ti, kdo mají kapitál, kdo investují. Svět se v Baumanově vidění rozpadl ve dvě – na svět globálně mobilních a svět lokálně vázaných. Jeho poetický popis si zaslouží pozornost¹¹⁴:

Obyvatelé světa globálně mobilních versus obyvatelé světa lokálně vázaných

Prostor je neomezuje a mohou jej překonávat **Prostor** znamená omezení nemohou se jak virtuálně, tak reálně. pohybovat a musí trpně snášet každou změnu v lokalitě, s ním jsou svázáni.

Jejich čas je naplněn po okraj. Znají pouze **Jejich čas** je prázdný. Nejsou pány svého „ted“. Žádný okamžik jejich života času, ale ani čas neurčuje jejich život. Čas nepřesahuje do budoucího nebo minulého. mohou pouze zabíjet.

Jsou věčně zaneprázdnění.

Žijí v čase. Prostor není důležitý.

Žijí v prostoru, který drží čas mimo jejich kontrolu.

Hranice, které již dávno neplatí pro komodity **Hranice** jejich světa se stále zvyšují s novými a kapitál, přestávají platit i pro ně. K imigračními kontrolami a zákony o trvalém cestování po světě jsou přemlouvání a pobytu. Cestují kradmo, často ilegálně a platí uplácení. Všude je vítají s otevřenou náručí. za to vysoké částky.

Investoři tvoří elity nově vzniklé hierarchie, jelikož jsou neomezeně mobilní. Neexistují pro ně takřka žádné meze, neboť jejich mocí je nehmotný kapitál. Nemají žádnou odpovědnost za důsledky. Svůj kapitál mohou libovolně přenášet z místa na místo a povinnost napravovat škody a likvidovat odpad zůstává na bedrech všech ostatních – místně vázaných.

---

¹¹³ BAUMAN, Z. Globalizace: Důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 27.

¹¹⁴ Srov.: BAUMAN, Z. Globalizace: Důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 106-107.

Bauman hovoří o „defyzikalizaci“ moci, protože nově uspořádat významy a vztahy už nevyžaduje fyzické přemísťování osob v prostoru, tak jako dříve. Vysoce mobilní elity se dostávají mimo fyzický svět a toto své sociální vymanění stvrzují zcela hmotnou izolací od lokalit, které by je mohly obtěžovat svými nároky. Budují si speciální prostory, které Steven Flusty pojmenoval „vylučovací prostory“, do nichž mají přístup jen vyvolení. Větší část lidstva je z těchto oblastí vyloučena a snaží se vymezit se vůči těmto elitním teritoriím formováním vlastních sfér vlivu. „Jejich nevýhodou je, že nejsou autorizovány zákonem a pořádkem a v oficiálních zprávách se jednoduše klasifikují jako jejich porušení, nikoli jako to, čím ve skutečnosti jsou: snahami těchto lidí dostat své teritoriální nároky mezi slyšitelné a čitelné požadavky, tedy pouze dodržovat nová pravidla teritoriální hry, kterou s vervou hrají všichni ostatní.“¹¹⁵ Uprostřed tohoto boje se zcela ztrácí tradiční veřejný prostor – agora, kde se lidé setkávají, tvoří normy, upevňují významy a formují komunitu. Jestliže takové veřejné fórum chybí, vytváření kritérií pro dobré a špatné v minulosti produkované jako střetávání názorů, může přijít pouze shora, z prostor, kam obyčejný člověk nedohlédne. Daná pravidla se nemohou ani stát předmětem diskuse, protože jejich autorům nelze položit žádnou otázku. Není komu ji položit, neboť nevíme, kde hledat.

Použila jsem Baumanovy obrazy časoprostorové komprese k doplnění historického přehledu a Harveyho pojetí. Harvey podává faktický výčet příčin a důsledků. Z jeho textů nezaznívá žádná významnější kritika. Celá analýza postmoderní společnosti stojí na přesvědčení, že hybnou silou současné společnosti je kapitál a masová produkce. Přestože sem tam lze spíše číst mezi řádky negativní postoj ke konzumerismu, tyto skutečnosti bere jako fakt pozdní doby. Eseje Z. Baumana zpestřují celou problematiku o emocionální náboj a zároveň ukazují, že každá mince má dvě strany. Žádný sociální jev není černý nebo bílý. Odlišné postoje těchto dvou významných myslitelů jsou jen dalším důkazem bytostné ambivalence současného světa.

---

¹¹⁵ BAUMAN, Z. Globalizace: Důsledky pro člověka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 31.

III. INDIVIDUALIZACE

Žít život po svém, být individualitou – to je základní krédo člověka moderního věku. Současná euroamerická civilizace založená na kapitalistickém systému výroby a spotřeby produkuje takové kulturní a sociální vzorce, které poskytují jejím příslušníkům nepřeborné množství možností utvářet svůj život jako jedinec, individualizovaná jednotka.

K oněm formujícím principům moderní společnosti, které si pracně vydobyla a které nyní pociťuje jako ohrožení své vlastní existence ve smyslu předpokládané absence sociální koheze, patří:

- Důraz na výkon v ekonomické systému, jež vždy je individuálním výkonem.
- Bezprecedentní důležitost, jaké se dostalo člověku jako osobě (v celých lidských dějinách nikdy individuum nepožívalo takové dignity jako v současné společnosti).
- David Harvey k tomu přidává radikální proměnu naší zkušenosti s časem, prostorem a penězi reprezentujícími hodnotu, která vede k tvorbě mnoha distinktivních systémů významů, interpretací a reprezentací, takže každý má možnost si vybrat podle své volby a neexistuje jediný nebo alespoň převládající referenční rámec, k němuž by se mohlo lidské jednání vztáhnout. Tato radikální proměna zakoušení časoprostoru má co do činění s časoprostorovou kompresí (jak bylo vysvětleno výše), jež paradoxně vyústila v pocit, že lidé jsou si „trochu příliš blízko“ a hledají cesty, jak z této věčné přítomnosti druhých uniknout.
- Ulrich Beck zase spatřuje základní příčinu o tom, že moderní společnost je vysoce diferenciovaná. Její rozrůznění v oddělené vzájemně nepřenositelné subsystémy zapříčiňuje, že lidé jsou do společnosti zapojeni jen částečně jednotlivými rolemi, které vykonávají. „Moderní společnost je do svých funkcionálních systémů neintegruje jako celistvé osoby, spíše spoléhá na fakt, že individua nejsou integrována, ale pouze částečně a dočasně vtažena, jak putují mezi různými funkcionálními světy.“¹¹⁶ Každý z těchto světů má svou vlastní logiku a pravidla a individuum je nuceno mezi nimi přepínat, aplikovat v různých světech různé verze sebe sama. Jediný, kdo může tuto roztržičnost slepit dohromady, je jen a pouze individuum svou vlastní aktivitou, sebeutvářením svého osudu. Proto je individualizace na vzestupu.

---

¹¹⁶ BECK, U. Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In GIDDENS, A., HUTTON, W. Global capitalism. 1. vyd. London: Jonathan Cape, 2000, s. 165.

- K výše uvedenému U. Beck připojuje ještě další fakt života moderní společnosti – sociální stát a jeho instituce. Právní normy státu blahobytu adresují podporu nikoli skupinám, ale jednotlivcům a tak posilují pravidlo, podle kterého by si lidé měli organizovat svůj život sami. Jestliže dnešní kritik vzpomíná s nostalgií na směrnice a regulace tradičních společností a vytýká té soudobé absenci obojího, pak Beck namítá, že život moderního člověka je stejně tak spoután sítí kontrolních mechanismů a direktiv (např. individualizující systém vzdělávání, trh práce) s tím rozdílem, že moderní pravidla ve skutečnosti nutí člověka k sebeorganizaci a sebetematizaci jeho biografie. „Aby člověk přežil ve společnosti bezohledných kariéristů konkurujících si mezi sebou, musí se stát aktivním, vynalézavým a důvtipným, musí vymýšlet své vlastní nápady, být rychlejší, bystřejší a kreativnější – ne jen nárazově, ale konstantně, den za dnem. Individua se stávají herci, tvůrci, žongléry a manažeři svých vlastních biografií a identit, ale také svých sociálních kontaktů a sítí.“¹¹⁷ Beck to nazývá „paradox institucionálního individualismu“.

KRÁTKÝ HISTORICKÝ EXKURZ

Jeden z otců zakladatelů sociologie Emile Durkheim byl přesvědčen, že společnost drží pohromadě díky dělbě práce. Ona je tedy tím bazálním zákonem, který zabraňuje rozpadu společnosti. V důsledku stále rostoucí specializace práce musí individua směřovat své činnosti a plnit funkce, které se navzájem doplňují, čímž mimovolně tvoří jednotný celek. Solidarita je tedy v rozvinuté společnosti přirozeným důsledkem dělby práce.

Dělba práce je podle Durkheima nikoli historickým, a dokonce ani společenským faktem, ale obecně biologickým faktem, jehož podmíněnost je třeba hledat v podstatných vlastnostech organizované hmoty. Diferenciace je pouze dílčí formou tohoto všeobecného procesu a má tudíž charakter přírodního zákona. Dělba práce vede k růstu individualizace (umožňuje rozvoj sociální osobnosti), zároveň je zdrojem sociální integrace (vytváří mezi lidmi systém práv a povinností, služeb a závislostí, které je navzájem spojují) a formuje též sociální solidaritu (činnosti jednotlivých elementů a společenských skupin, z nichž každá zaujímá určité místo ve výrobním procesu, se navzájem doplňují). Diferenciace, pokud se

---

¹¹⁷ BECK, U. Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In GIDDENS, A., HUTTON, W. Global capitalism. 1. vyd. London: Jonathan Cape, 2000, s. 166.

realizuje „normálně“, má podle Durkheima pouze pozitivní účinky a nutně vede k upevnování společenské solidarity. Dělbá práce, která postrádá uspořádání, je anomická. Jsou to všechny případy dělby práce, které nevyvolávají společenskou soudržnost.

Durkheim velmi elegantně řeší rozpor mezi člověkem jako bytím pro sebe a člověkem jako bytím pro společnost. Individualismus nevyklučuje solidaritu. Ba naopak obé je produktem stejného „přirodního zákona“ dělby práce. Pro úplnost je ovšem nutno dodat, že pro Durkheima je společnost autonomní realita sui generis, která je podobně stálá a stabilní jako ostatní úrovně skutečnosti a která je vyšší realitou, než je realita individuů. Ve vztahu k jedincům a jednotlivým segmentům společnosti je to skutečnost dominující a určující. Společenský organismus tvoří pevná a víceméně předem daná struktura, které se musí jedinci přizpůsobit. Jakoukoliv změnu této struktury považoval Durkheim za anomii.

Stejnému problému se věnoval i Georg Simmel. Člověk je podle něj zároveň bytost sociální i individuální. Lidský život není nikdy zcela sociální, člověk není celou svou bytostí uvnitř společnosti ale jen částí. Je zároveň produktem společnosti (rodí se do určitého prostředí) a zároveň společnost produkuje. Individuálním vědomím je člověk předurčen pro jisté místo ve společnosti. Společnost je objektivní schéma, do kterého se člověk vsazuje. Svou pozici ve schématu může aktivně měnit. Člověk je teleologický (je nadán individuálními účely a skrze ně zaujímá pozice ve schématu), a tak celek se přizpůsobuje účelu a opětovně působí na individuum. Navíc Simmel věřil, že všichni lidé jsou nadáni apriorním vědomím o harmonii jedince a společnosti a díky tomu drží tato pohromadě. Toto sociologické apriori je velmi netriviální předpoklad a je empiricky nedokazatelné. Přestože byl Simmel bytostně přesvědčen o dualismu společenského života (jedinec - celek), ani pro něj neznamenal individualismus vyloučení solidarity, neboť individuum vždy jedná recipročně v rámci nějaké sociální skupiny a tedy vždy s ohledem na druhé.

INDIVIDUALIZACE DNES

Ulrich Beck v knize „Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně)“ představuje analytický model individualizace, který nám umožní lépe jí porozumět. Chápe individualizaci nikoli jako pouhou proměnu ve vědomí a situaci lidí, ale jako „začátek nového modu

zespolečenštění¹¹⁸, jako jakýsi „kategoriální obrat“¹¹⁹ ve vztahu individua a společnosti. Přestože lidské dějiny zažily nějaký druh individualizace mnohokrát (například v renesanci, na počátku 20. století), v období poválečného státu blahobytu nabyt tento proces nevídaných rozměrů a dynamiky. Individualizace v sobě zahrnuje tři dimenze:

- Dimenze osvobození jako vyvázání z historicky daných sociálních forem a vazeb ve smyslu tradičních vztahů nadvlády a materiální závislosti.
- Dimenze odkouzlení jako ztráta tradičních jistot v oblasti praktického vědění, víry a řídicích norem.
- Dimenze kontroly/reintegrace jako nový druh sociální vázanosti.¹²⁰

Tyto tři dimenze navíc zároveň zasahují jak objektivní životní situaci, tak subjektivní vědomí jedince. Jak se jednotlivé dimenze individualizace projevují v životní situaci, osvětlí následující stránky. Jak tedy podle Ulricha Becka dnešní individualizovaná společnost vypadá?

Osvobození od sociálních forem industriální společnosti

Vyvázání z tradičních sociálních forem a vazeb má především podobu rozpadu sociálních tříd a vrstev (tříd založených stavovskými a přesahujícími z 19. do 20. století). Příčinu spatřuje U. Beck v tom, že třídní společnost jako celek postoupila o patro výše na žebříčku životní úrovně. Označuje tento jev jako „eskalátorový efekt“ a shrnuje pod něj prodloužení očekávané délky života, zkrácení pracovní doby a zvýšení pracovních příjmů.

Přestože se vztahy nerovnosti mezi velkými skupinami naší společnosti nijak podstatně nezměnily, máme se lépe, žijeme déle a pracujeme méně, což vede k tomu, že se stírají hranice, jež v minulosti život v práci i mimo ni separovaly v oddělení třídní světy, oslabují se subkulturní třídní identity a vazby. „Na jejich místo nastupují nerovné konzumní styly, které však – i při veškeré demonstrativní rozdílnosti – odložily atributy třídní

---

¹¹⁸ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 5, Individualizace, institucionalizace a standardizace životních situací a biografických modelů, s. 205.

¹¹⁹ tamtéž, s. 205.

¹²⁰ Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 5, Individualizace, institucionalizace a standardizace životních situací a biografických modelů, s. 206.

kultury.“¹²¹ Nespokojení občané se dnes již nespojují v sociálně a politicky aktivní třídy, jako tomu bylo např. v 19. století. Spíše naopak. Díky právům, která byla mezitím legitimizována, se emancipují od konkrétních třídních souvislostí a při zajišťování materiální existence jsou stále více odkázáni sami na sebe.

S rozšiřováním námezdní práce se zintenzivňuje sociální i geografická mobilita, v důsledku čehož se uvolňují pouta k rodině, sousedství, profesi, pracovním prostředím i vazby k určité regionální kultuře a krajině. „Životní dráhy lidí se osamostatňují vůči podmínkám a vazbám, z nichž vycházejí nebo do nichž nově vstupují, a získávají ve styku s nimi vlastní realitu, díky níž mohou teprve být prožívány jako osobní osud.“¹²²

Podobné účinky vyvolává i zmasovění vzdělání. Škola ukazuje, že existují i jiné orientace, způsoby myšlení, životní styly. Vede k určité sebereflexi a sebeidentifikaci. Navíc podmínky jsou pro všechny stejné, podobně jako vyučované obsahy a jazykové formy, a úspěch v tomto systému lze jen skrze síto individualizovaných zkoušek, které vedou k individualizovaným diplomům a tím individualizovaným kariérám.

Podle autora „Rizikové společnosti“ ztrácejí sociální třídy reálnou identitu a s tím upadá i význam ideje sociální mobility jako přecházení individuí z jedné konkrétně existující skupiny do druhé. To, co bylo povětšinou 19. a 20. století silné téma, které pomáhalo spoluurčovat identitu, se dnes vytrácí. Vzniká jakýsi „kapitalismus bez tříd“, především bez dělnické třídy. To ovšem neznamená, že by se v podmínkách zostřující krize na trhu práce nemohly zformovat třídy nové, třídy probíhající napříč hranicemi sociálních tříd.¹²³ I nadále jsou připsané znaky (rasa, barva pleti, pohlaví, etnická příslušnost, věk, tělesné vady) nepominutelným stratifikátorem, ale vytvářejí staré nerovnosti na nové úrovni. Jsou předefinovány jako individualizace sociálních rizik. Společenské problémy jsou přetaveny v psychické dispozice. Mají-li lidé problémové situace zvládat, jsou nuceni uzavírat sociální a politické koalice. Tato ryze účelová spojenectví dojednávají různí jedinci v různých situacích na nejrůznější témata a mohou být uzavírána a rušena lokálně. Jsou výrazem individuálního

---

¹²¹ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 125.

¹²² tamtéž, s. 126.

¹²³ Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 133.

existenčního boje na různých společensky daných bojištích. „Ukazuje se zde, že procesy individualizace vedou k osobité pluralizaci konfliktních linií a témat.“¹²⁴

K osvobození od tradičních sociálních vzorců industriální společnosti řadí Beck také změny genderového statusu mužů a žen.

Ženy získaly rovný přístup ke vzdělání a otevřela se jim brána na trh práce. Efekty emancipačního pokroku jsou přinejmenším rozporuplné a vnáší nejistotu do vztahu mezi oběma pohlavími i do společnosti jako celku. Genderová proměna se odehrála především ve vědomí a „na papíře“ (v oblasti sexuality¹²⁵, práva¹²⁶, vzdělání¹²⁷). Realita, modely chování¹²⁸ však zatím zůstávají konstantní (zejména v oblasti trhu práce¹²⁹ a sociálního zabezpečení¹³⁰).

Feminizace vzdělání (ve smyslu nárůstu vzdělanosti mezi ženami) odkrývá nerovnost mezi pohlavími jako nerovnost vědomou a proměňuje ji v bezprávi.¹³¹ Ženy sice oprávněně očekávají, že se díky vzdělání a schopnostem budou moci realizovat na trhu práce a osvobodí se tak od nutnosti existenčního zabezpečení ze strany manželů. Nicméně pokud by všechny ženy vstoupily na trh práce, nezaměstnanost by skokově vzrostla. Limitovaný trh práce tedy fakticky významně určuje jejich možnosti a ženy jsou často připraveny o příležitost samostatně se zajistit výdělečnou prací. Zůstávají stejně jako v minulosti odkázány na partnery.

Peníze, které samy vydělávají, mění mocenské vztahy v manželství a rodině. Institut manželství jako závazné spojení životních plánů se podlamuje, formy chování a pravidla se

---

¹²⁴ ¹²⁴ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 153.

¹²⁵ I ženám se dostalo dříve upírané výsady sbírat sexuální zkušenosti před vstupem do manželství.

¹²⁶ Ženy mají právo vlastnit majetek, být výdělečně činné. Normy přisuzující výkon domácích prací výhradně něžnému pohlaví byly zrušeny a za péči o děti jsou odpovědní oba partneři.

¹²⁷ Vyrovnání šancí na vzdělání.

¹²⁸ I nadále se většinou předpokládá, že výkon domácích prací zajistí ženy. Role „bezplatných uklízeček“ či „techniček údržby podlahových krytin“ je ženám připisována podle původu a pohlaví a tedy zcela v souladu s principy feudální společnosti.

¹²⁹ Čím více je nějaká sféra činností pro společnost důležitější, čím je nějaká skupina mocnější, tím omezenější přístup do nich ženy mají a naopak čím marginálnější úkoly a méně vlivná skupina, tím více zde ženy nachází uplatnění.

¹³⁰ Statistiky dokazují, že rozvod je tím, co podstatně snižuje životní úroveň matek vychovávajících děti, počet rozvodů neustále roste a neexistují odpovídající institucionální opory, který by tuto situaci reflektovaly. Pro pracující matky nejsou vytvořeny podmínky v podobě například flexibilní pracovní doby, dostatečného množství školek, apod.

¹³¹ Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 130.

diferencují a uvolňují. Pojem „rodina“ v sobě dnes snoubí nejrůznější faktické stavy, které jsou podstatně vzdálené od jeho původního významu. Individualizace mění formy společného života. Na místo celoživotní jednotné rodiny nastupuje lavírování mezi různými dočasnými rodinami nebo ne-rodinnými variantami příznačné pro určité životní fáze. Mužská a ženská biografie dříve spoutaná v rodině se odděluje a mění na individuální.¹³² Vše je otázkou dohody. Beck na několika místech opakuje sofistikovanou větu, že „vzniká typ „dočasně sjednané rodiny“, v níž osamostatňující se individua vstupují až do odvolání do rozporného účelového svazku sloužícího k regulované emocionální výměně.“¹³³ V éře, kdy každý aspekt rodinného života může a je předmětem vzájemné domluvy, kompromisu a dohadování, se stává stále obtížnější udržet rodinnou harmonii, jako tomu bylo v dobách minulých. Každý jedinec vstupuje do širokého spektra nejrůznějších sociálních kontaktů. S jejich množstvím narůstá i jejich povrchnost a pomíjivost. Se ztrátou Boha jako garanta správného a špatného, s vymizením tříd, jež alespoň uměly interpretovat utrpení, a s vzrůstající mobilitou, která oslabuje sociální vazby, mají sice lidé možnost rozvíjet rozmanité vztahy, zároveň jsou však puzeni k bytí ve dvou. Ideál stabilního partnerství individualizační procesy nijak neoslabují. Naopak, stále více hledáme ztracenou jistotu v druhém, v partnerovi, který pomáhá formovat naši identitu.

Toto dění vnáší nové konsekvence i do světa mužů. Na jedné straně pracující partnerka snímá z muže břemeno jediného živitele rodiny a spolu s ním i nutnost podřizovat se cílům a záměrům (např. zaměstnavatele), se kterými se nemusí vnitřně identifikovat. Otcové se tak mohou více věnovat své roli. Na druhou stranu vzrůstající sebeuvědomění žen a moc rozhodovat činí rodinný život otevřený diskusi, z níž často pramení konflikty. Muži si tak „začínají uvědomovat svou nesamostatnost ve věcech každodenního života i svoji emocionální závislost.“¹³⁴

Moderní vývoj směrem k individualizaci je veskrze paradoxní. Industriální společnost důsledným prosazováním svých principů vlastně rozkládá sama sebe: bez oddělení mužské a

---

¹³² Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 4, Já jsem já, s. 188.

¹³³ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 118.

¹³⁴ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 4, Já jsem já, s. 185.

ženské role nemůže existovat tradiční nukleární rodina a bez nukleární rodiny nemůže fungovat industriální společnost a její vzorce práce a života. „Zatímco produkce se řídí pravidly a mocí trhu, u každodenních domácích prací je jaksí samozřejmě vyžadováno jejich bezplatné vykonávání. Smluvní povaha vztahů v oblasti produkce kontrastuje s kolektivní pospolitostí manželství a rodiny. Individuální konkurence a mobilita, vyžadovaná ve sféře produkce, naráží v rodině na opačný požadavek: obětovat se pro druhého, integrovat se do kolektivního, pospolitého projektu rodiny.“¹³⁵ Jedinec sám o sobě je tak uvržen do víru dvou protikladných organizačních principů a dvou ambivalentních hodnotových systémů. Vypořádat se s nimi mu nepomůže nikdo z vnějšku. Pomalu se objevují náznaky nové etiky založené na principu povinnosti vůči sobě samému (což je samo o sobě určitý rozpor, jelikož povinnost mívá většinou charakter sociální). Nejde o nějaký bezbřehý egoismus, ale o novum v lidském životě, které legitimizuje „sebenahlédnutí a sebeosvobození jako autonomní, praktický životní proces, což v sobě zahrnuje i hledání nových sociálních vazeb v rodině, práci a politice“¹³⁶.

Jaké povahy by tyto „nové vazby“ mohly podle Ulricha Becka nabývat? Z hlediska proměn třídní společnosti a práce načrtává tři následující scénáře¹³⁷:

- Tradiční obsah pojmu třída se rozpadá. Budou se formovat třídy jiné, které budou nově integrovat a sociálně i politicky sumarizovat dosaženou úroveň individualizace.
- Práce přestává být hlavním faktorem určujícím identitu, pracoviště ztrácí na významu jako místo konfliktů. Zrodí se nový prostor, v němž se budou realizovat sociální vazby a konflikty, který se zformuje na půdě privátních sociálních, životních a pracovních forem. S tím budou vznikat i nové sociální sítě, identity a hnutí.
- Systém plného zaměstnávání se bude stále více oddělovat od systému flexibilního, plurálního a individualizovaného zaměstnání. Smysl života budou lidé hledat nikoli v práci ale v objevování nových životních forem s stylů.

Z hlediska transformace rodinných vztahů přichází v úvahu několik možností:

---

¹³⁵ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 4, Já jsem já, s. 177.

¹³⁶ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 156.

¹³⁷ Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 3, Za hranicemi tříd a vrstev, s. 151.

- Návrat k nukleární rodině. Pro hovoří klesající kapacita trhu práce a biologické potřeby žen mít děti. Proti se staví všechny výdobytky moderny, které by musely být ženám zpětně odňaty (právo volit, vzdělávat se, právo na podporu v mateřství a rodičovství, přístup na trh práce, atd.)

- Vyrovnání podle mužského vzoru. To znamená totální rovnost bez ohledu na pohlaví. Vznikne společnost plně mobilních nezávislých jedinců. Má to však jednu nevýhodu. Tito cele individualizovaní jedinci nemusí být ochotni a schopni navázat partnerství, jež vždy znamená vzdání se určitých vlastních svobod ve prospěch druhého.

- Nové životní formy přesahující mužské a ženské role. Společenské instituce se změni takovým způsobem, že otázka rovnosti či nerovnosti už nebude na pořadu dne a umožní opětovné sjednocení práce a života. Beck hovoří o třetí cestě „omezení a zmírnění tržních vztahů spojené s cíleným umožněním sociálních forem života.“¹³⁸ Konkrétně uvažuje o tom, že úřady práce by zprostředkovávaly zaměstnání celým rodinám. Zaměstnavatelé by nabízeli pracovní místo oběma partnerům, pokud by to vyžadovalo změnu lokality. Minimální příjem by získali všichni občané, aby nebyli svou hmotnou existencí závislí na trhu práce. Ze stejného důvodu by se zdravotní a sociální pojištění určovalo nezávisle na výdělečné práci. Výchovu dětí by pomáhala řešit sousedská výpomoc či „denní matky“, vzdělávací systém by v daleko vyšší míře zapojil rodiče. Otázku, jak tyto návrhy realizovat a financovat, autor dále nerozvádí. Přesto jsou zajímavým návrhem a teprve budoucnost ukáže, jak přesný odhad Ulrich Beck prezentoval.

Ztráta tradičních jistot

Pokles významu a znejistění obsahu tradičních sociálních forem industriální společnosti doprovází další aspekt současné společnosti. Ulrich Beck jej pojmenovává jako „detradicionalizaci“. V podstatě znamená tolik, že zděděné návody chování a rolové stereotypy přestávají fungovat. Neexistují žádné historické modely pro správu vlastního života. Individualizovaní jedinci tak vlastně vedou jakési „experimentální“ životy.

---

¹³⁸ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 4, Já jsem já, s. 201.

Detradicionalizace neznačí totální vymizení tradic. Spíše naopak, tradice jsou vždy nějakým způsobem udržovány. Avšak i tyto zvyklosti jsou předmětem volby, invence a svou sílu si uchovávají jen prostřednictvím rozhodnutí a zkušeností individuů. Je třeba mezi nimi rozhodovat, bránit je, ospravedlňovat vůči ostatním tradicím. Obvyklé zdroje kolektivní a skupinové identity a významů, jež byly charakteristické pro industriální společnost (například etnická příslušnost, třídní vědomí, víra v pokrok), dnes ztrácí svou mystiku a rozpadají se, vyčerpány. Lidé žijící v globální společnosti jsou neustále nuceni opouštět staré klasifikace a formulovat nové. „Tímto způsobem identita povstává skrze vzájemné prolínání a kombinaci a tedy skrze konflikt s jinými identitami.“¹³⁹ Kosmologicko-náboženské jistoty světa průmyslové společnosti nezanikly, jen byly jaksi přeneseny do světa mnohosti významů a voleb a ztrácí tak svou původní formativní sílu. Dokonce i tradiční náboženské systémy interpretace nemohou nereflektovat to, co se děje po celém glóbu. Kolidují jeden s druhým ve veřejné soutěži na globální i lokální úrovni.

Individualizovaný život je naplněn neustávající reflexí – zpracováváním kontradiktorických informací, vedením dialogů, vyjednáváním a hledáním kompromisů. To co nám dříve usnadňovalo jednání, protože bylo tradiční, rutinní, dnes musíme rozhodovat aktivně sami a máme na výběr z možná až příliš široké palety možností. „Stává se normou testovat několik nejrůznějších mixů: množství přesahujících identit je objevováno a život jedince je konstruován na základě jejich kombinací.“¹⁴⁰

Vzájemné soupeření nejrůznějších tradic proměňuje také vnímání kultury v nejobecnějším smyslu tohoto slova. Zatímco dříve byla kultura vymezena jako souhrn zvyklostí té které skupiny, dnes „musí být definována jako oblast svobody, která ochraňuje každou skupinu individuů a má kapacitu produkovat a bránit její vlastní individualizaci“¹⁴¹.

Relativizace hodnot má podle U. Becka jednu velikou výhodu. Otvírá totiž možnost odmítnout etiku konzumu uvalenou na dnešní společnost. Jestliže mám volbu při výběru morálních principů, jimiž řídím svůj život, a jsou mi k dispozici nejrůznější varianty, které mohu porovnávat, může se snadno stát, že s uvědoměním rizik vyvolaných aktuálním

---

¹³⁹ BECK, U. Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In GIDDENS, A., HUTTON, W. Global capitalism. 1. vyd. London: Jonathan Cape, 2000, s. 169.

¹⁴⁰ tamtéž, s. 170.

¹⁴¹ tamtéž, s. 171.

životním stylem moderní společnosti přijde i rozhodnutí žít jinak. Individualizace spíše vytváří prostor pro takové jednání, než aby jej uzavírala. Vzniká jakýsi kooperativní, altruistický individualismus. „Politika založená na obraně života jako osobního projektu znamená zároveň odmítnutí jeho nepřátel: mocného tržního systému a také komunalismus, který vnucuje homogenitu.“¹⁴²

Oslabení tradičních sociálních forem a detradicionalizaci lze svým způsobem chápat jako nabytí obrovské svobody. Podle Zigmunta Baumana však za tuto svobodu platíme obrovskou daň v podobě neomezeného rozsahu voleb a trvalého dotěrného pocitu nejistoty (přesněji řečeno celkového pocitu neklidu, který zahrnuje nejistotu, nespolehlivost a nebezpečí). Naše společnost se na miskách vah mezi svobodou a bezpečím, jež oboje je důležité pro šťastný život, přiklonila na stranu svobody a vyměnila nepřítomnost dotěrných a zákeřných omezení kulturních ideálů společnosti (svobodu) za nebezpečí absence jednoznačných receptů na život, předvídatelného cíle životní cesty a nedostatek skutečně pevných a stálých orientačních bodů.

„Individualizace znamená, že lidská identita přestává být „daností“, ale stává se „úkolem“, zároveň s tím se na jedince svaluje zodpovědnost za plnění tohoto úkolu a za jeho důsledky.“¹⁴³ Tradiční stavy zásadním způsobem omezovaly a umožňovaly lidské jednání. Čím užší je rozsah voleb, tím jasnější jsou pravidla a čím pestřejší je paleta možností, tím je variabilita jednání větší. Jestliže v industriální společnosti byla třídní situace do jisté míry výsledkem individuálního výkonu, pak dnes je život jedince zcela a úplně záležitostí jeho volby. To je novum současné individualizace. Zavedené pojmy „tuhá“ a „tekutá“ modernita jsou symptomatické a ilustrují rozdíl mezi naší dobou a světem našich prarodičů. My žijeme ve světě, kde se může stát cokoli a cokoli také můžeme udělat, ale nic nelze udělat jednou provždy. „Mezilidské vztahy se rozpadají do postupných setkávání, osobní identita se třítí v množství masek, životní příběh je série epizod, které zachycuje stejně efemérní paměť. Žádné zjištění nelze považovat za jisté a to, co se ví, můžete pochopit různými způsoby, přitom žádný způsob není lepší nebo horší.“¹⁴⁴ Hodnoty, životní způsoby, výběr partnera,

---

¹⁴² BECK, U. Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In GIDDENS, A., HUTTON, W. Global capitalism. 1. vyd. London: Jonathan Cape, 2000, s. 172.

¹⁴³ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 11, Identita ve světě, který se globalizuje, s. 171.

¹⁴⁴ tamtéž, s. 108.

předměty denní spotřeby jsou předmětem každodenního zvažování a plynulého znovukonstituování.

Beck cituje příznačnou typologii lidských biografii. Dnešní biografie má charakter „udělej si sám“. Muži a ženy jsou v průběhu individualizačního procesu neustále vytrhováni ze svých sociálních vazeb. Jejich formy vnímání se stávají více a více privátními a zároveň ahistorickými v tom smyslu, že časové horizonty vnímání života se neustále zužují, až se ztenčí na „tady a teď“ a všechno se točí kolem osy jejich vlastního já. Současně s tím začíná v individuálním životě absentovat vliv kolektivně přijímaných rozhodnutí (pravidla, která dnes zasahují situaci jedinců nejsou společně dohodnutá, jak uvidíme později) a přibývá tlaků, aby si každý utvářel svoji biografii sám. „Biografie člověka je vyvázána z daných determinací, je otevřená, závislá na vlastních rozhodnutích a uložena každému jednotlivci jako úkol, který musí svým jednáním realizovat.“¹⁴⁵ V takové situaci nelze ovšem společenské normy a pravidla uvalené na individuum pojímat jinak, než jako proměnné okolního světa, které je možno vlastní invencí zmírnit, obejít nebo eliminovat. „Důsledkem je to, že se otevírají stavidla subjektivizace a individualizace společensky a institucionálně produkovaných rizik a rozporů. Pro jednotlivce nejsou institucionální situace, jimiž je determinován, už jen událostmi a okolnostmi dopadajícími na něj zvnějšku, ale přinejmenším také důsledky jeho vlastních rozhodnutí, které musí jako takové vidět a zvládnout.“¹⁴⁶

Zdá se, že dnešní člověk staví svůj život z nejrůznějších cihel rozhodnutí, tlaků a povinností. Obtížné je na tom to, že cihly mají různý tvar a sesadit je k sobě bývá často nemožné. Aby toho nebylo málo, architekt často mění projekt. Výsledkem je, že jakákoli pozice pracně dosažená na stratifikačním žebříčku se stává vratkou, křehkou metou a nemůže tedy sloužit jako cíl životních projektů. Jakýkoli předmět denní spotřeby musí být člověk hotov vyměnit za jiný, nový, lepší, hodnotnější, módnější. Jakýkoli závazek k druhému člověku je nutno kdykoli přetavit na lépe tvarovaný, protože přestal „pasovat“ do nové situace. Bauman to říká krásně: „svazky a partnerství se dnes vnímají jako věci, které máme

---

¹⁴⁵ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 5, Individualizace, institucionalizace a standardizace životních situací a biografických modelů, s. 216.

¹⁴⁶ tamtéž, s. 217-218.

spotřebovat, konzumovat, nikoli vyrábět.“¹⁴⁷ Čím křehčí a povrchnější navazujeme vztahy, tím snáze je opouštíme pro lákavější příležitosti.

Pokud parafrázuji Baumanův přírám, problémem už není, jak se někam dostat a udržet se tam, ale jak si správně vybrat cestu, na níž budu moci kdykoli změnit směr, pokud se cesta ukáže příliš obtížnou, její cíl ztratí svůj význam a nebo se úplně změní mapa cest.¹⁴⁸ Naše vrženost do mnohosti voleb způsobuje totální ztrátu stabilních opěrných bodů, protože každá volba může být redefinována či vyměněna za jinou, když nás přestane uspokojovat.

Nová forma zespolečenštění

V situaci, kdy „na místo stavů už nenastupují třídy, na místo třídních sociálních vazeb už nenastupuje stabilní referenční rámec rodiny a reálnou jednotkou reprodukce sociálna se stává sám jednotlivec“¹⁴⁹, nastává nová, nejpokročilejší forma zespolečenštění. Jakkoli se to může zdát paradoxní, Beck dokládá, že osvobozená individua se celou svou existencí stávají závislými na trhu práce a tudíž na vzdělání, spotřebě, sociálněprávních opatřeních a formách zabezpečení, na plánování veřejné dopravy, spotřební nabídce, na možnostech a formách lékařského, psychologického a pedagogického poradenství a péče.¹⁵⁰ Standardizaci a kontrolu v minulosti realizovanou tradičními vazbami a sociálními formami dnes vykonávají sekundární instance a instituce sociálního státu a trhu. Trh produkuje existenční formy spjaté s masovou spotřebou předmětů či idejí a instituce státu blahobytu regulují lidský život systémem vzdělávání, profesní aktivity a sociálního zabezpečení. Například sníží-li zákon věkovou hranici pro odchod do důchodu, prodlužuje se celé generaci doba sociálního stáří. Pokud úřady ruší mateřské školky, ztěžují tím ženám sladění mateřských a profesních povinností. Individualizace vedle vyvázání z tradičních životních souvislostí obnáší i institucionalizaci, institucionální formování lidských biografí a životních situací.

---

¹⁴⁷ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 12, Víra a instantní uspokojení, s. 186.

¹⁴⁸ Srov.: BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 11, Identita ve světě, který se globalizuje, s. 174.

¹⁴⁹ BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 5, Individualizace, institucionalizace a standardizace životních situací a biografických modelů, s. 209.

¹⁵⁰ Srov.: BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Kapitola 5, Individualizace, institucionalizace a standardizace životních situací a biografických modelů, s. 210.

Beck ilustruje unifikaci a standardizaci životních forem na příkladu televize. Před televizí sedí každý sám, přesto se večer co večer setkávají miliardy jedinců různých kultur, národů a sociálních vrstev, aby se připojili k celosvětové standardizované mediální síti. U. Beck používá termín „individuálně-institucionální schizofrenní struktura“ k zachycení rozpolcenosti lidské existence. S televizí jsem zde a zároveň jinde, jsme sami a zároveň všichni spolu a všichni sledujeme to samé. Ochota širokých vrstev zapojit se do televizní sítě s sebou nese i nové možnosti politické kontroly a vlivu, protože televizní programy vštěpují řád každodennímu rodinnému životu. Pravidelnost a obsah mediálně šířených sdělení utváří názory, postoje a životní styly a strukturují časové plánování každodenních aktivit.

Existenciální závislost moderního člověka na institucích znamená, že privátní sféra přestává být tak úplně privátní, separovaná od okolí, protože do ní významně zasahují právě instituce. Tolik Beck. Bauman na druhou stranu tvrdí, že soukromá sféra obsazuje veřejný prostor. „Vytlačuje a vytěsňuje vše, co nelze úplně, beze zbytku přeložit do slovníku soukromých zájmů a cílů.“¹⁵¹ Veřejný prostor už není místem, kde se setkávají občané, aby probrali společná témata nebo prezentovali individuální případy s cílem najít společné řešení. Na veřejnost pronikají prostřednictvím všudypřítomných sdělovacích prostředků zmedializované obrazy soukromých životů, které se stávají předmětem masové konzumace (vzrůstající obliba nejrůznějších reality show je toho důkazem). Jejím cílem není nalézt východisko, ale pobavit a v tom lepším případě se ujistit, že všichni vedeme stejné individualizované životy, potýkáme se stejným množstvím překážek a zažíváme stejné množství úspěchů a proher. Jakoby se veřejné a soukromé slívalo v jeden chaos, kde nikdo přesně neví, co je co. Rozpor? Nikoli. Jen další ambivalence pozdní doby, druhé moderny, rizikové společnosti, světa, k němž v současnosti žijeme.

Ulrich Beck je přesvědčen, že politika jako správa věcí veřejných je možná, neboť lidé čelící rizikům modernizace a situacím ohrožení (zejména životního prostředí) formují občanské iniciativy a sociální hnutí a nebo v průběhu individualizačního procesu, kdy se snaží vytvořit si svůj vlastní život, naráží na společenské a politické překážky a odmítání, což je vede k vytváření nejrůznějších alternativních subkultur. Tím získávají sílu, jejich hlasy jsou

---

¹⁵¹ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 7, Kritika: privatizovaná a odzbrojená, s. 129.

slyšet a poskytují sociální identitu v detradicionalizovaných, individualizovaných světech každodenního života.

Zygmunt Bauman věří, že v individualizované společnosti politika možná není. Je to proto, že z veřejného prostoru „dezertovali“ jak zainteresovaní občané tak skutečná moc. Občané, v prapůvodním smyslu toho slova jako lidé starající se o blaho druhých a pociťující zodpovědnost vůči svému společenství, se přerodili v jednotlivce. V „jednotlivce *de iure*“. Nikoli v „jednotlivce *de facto*“. Tyto kategorie nevyjadřují nic jiného, než že společnost deregulovala a zprivatizovala modernizační úkoly a povinnosti. Takže úkoly, které dříve řešil kolektivní lidský rozum, dnes spočívají na bedrech každého jednotlivce. Každý z nás je dennodenně přesvědčován, že je individualitou samostatně konstituující samu sebe, že nese odpovědnost za své úspěchy a prohry a že náprava je možná jen vlastní individuální prací. Nicméně potřebnými zdroji nevládneme. Nemáme pod kontrolou svůj vlastní život a nemůžeme si svobodně vybrat to, po čem toužíme. Mezi bytím „jednotlivce *de iure*“ (deklarovaným právem na sebeurčení) a bytím „jednotlivce *de facto*“ (skutečnou schopností ovlivňovat společenské uspořádání, které sebeurčení umožňuje) dnes zeje obrovská propast. Individualizovaní jednotlivci mají příliš mnoho starostí se svou vlastní „politikou života“ (vypořádání se s riziky, hrozbami a nároky, které na muže a ženy klade současná situace) a na politiku s velkým „P“ (vyjednávání a dojednávání obecných řešení soukromých potíží) už jim možná nezbyvá dost sil. „Jestliže lidé přijmou, že nedokáží kontrolovat podmínky svých životů, jestliže podlehnou tomu, co pokládají za nutné a nevyhnutelné, pak společnost přestává být autonomní, tedy sebeurčující a sebespravující; přesněji řečeno, lidé už nevěří, že společnost je autonomní, a tak ztrácejí k sebeurčení a sebespravování odvalu a vůli. V důsledku toho se společnost stává heteronomní: dostává jiný směr, spíše se nechává postrkovat, než aby byla vedena ...“¹⁵² Co se týká skutečné moci, tu vidí Bauman jako stále globálnější a exteritoriálnější. Přesouvá se na světové finanční trhy a do elektronických sítí. Zavedené politické instituce však stále zůstávají teritoriální a je pro ně takřka nemožné překročit lokální úroveň. Narovnání této situace je podle Baumana politickou věcí. Nikdy ji nelze vyřešit individuálně, byť jsme k tomu nuceni, protože individuální politika života a síly,

---

¹⁵² BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 3, Svoboda a bezpečí: nedokončený příběh bouřlivého svazku, s. 69.

kteří určují její podmínky, jsou zcela nesouměřitelné. Je třeba pracovat na tom, aby se existující politická tělesa dostala na stejný stupeň globálnosti, na kterém proudí síly, jež dnes skutečně něco znamenají. Je nutno, aby jednotlivci opět získali moc nad svou přítomností (osvětlím v následující podkapitole). To znamená zrušit vázanost mzdových nároků na zaměstnání, aby tak existenciální zajištění jedince přestalo být závislé na rozmarech trhu a bylo v bezpečí před rizikovými změnami podmíněnými technologickým pokrokem.¹⁵³ Tím se ale ocitáme v bludném kruhu: abychom ovládli neřízené globální síly, potřebujeme politickou moc s globálním dosahem, ale právě fakt, že globální síly nejsou pod kontrolou, brání politickým institucím povznést se do globální sféry.

Život s rizikem

Obě autority se shodují v názoru, že život moderního člověka je plný rizika. Beck jeho původce spatřuje v přírodě, kterou se nám nepodařilo ovládnout tak, jak si představovala „stará“ moderna, ve vědeckém a technickém pokroku a jeho vedlejších důsledcích a v závislosti institucí. Institucionální invaze vnáší do individuálních situací zvýšené riziko. Lidský život formují a ovlivňují podmínky a rozhodnutí, jejichž původci leží zcela mimo dosah individua (v televizních studiích, ve vzdělávacím systému, na trhu práce) a příliš se nestarají o konkrétní dopady na privátní biografie. Bauman jde o něco dále. Hovoří o komplexním neklidu, který provází každého jednotlivého muže a ženu v současném světě. Shrnuje tak zkušenost nezajištěnosti pracovního a společenského postavení, nejistoty jejich pokračování a budoucí stability a nedostatku bezpečí, pokud jde o vlastní tělo, vlastní já a jejich souputníky - majetek, přátele a společenství. Primární zodpovědnost za všudypřítomný strach připisuje faktu, že naše společnost povýšila konkurenceschopnost a usilování o nejvyšší možný zisk na úroveň hlavního kritéria, podle něhož rozlišuje mezi vhodným a nevhodným, správným a špatným.¹⁵⁴

---

¹⁵³ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 3, Svoboda a bezpečí: nedokončený příběh bouřlivého svazku, s. 72.

¹⁵⁴ Srov.: BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 12, Víra a instantní uspokojení, s. 189.

Tím, že jsme učinili prioritní ryzí racionalitu, poddali se mravní slepotě tržního boje a přiřkli absolutní svobodu kapitálu na úkor ostatních svobod (Je otázkou, zda jsme tak učinili opravdu „MY“ nebo nám tyto tendence byly nějakým způsobem vštípeny. Beck by možná řekl, že nám je implantovaly instituce. Bauman by snad argumentoval „neviditelnou rukou trhu“. Autorka tohoto textu se domnívá, že obojí je v konečném důsledku výtvořem člověka, a tak je ono „MY“ namíste.), jsme se uvrhli do stavu ohrožení, jež provází nedostatek konzistence, jasného směřování a rostoucí pocit neschopnosti něco udělat. Takové emoce vyvěrají ze skutečnosti, na niž brilantně upozorňuje Pierre Bourdieu: „Schopnost plánovat je podmínkou veškerého jednání, které má být racionální. [...] Abyste dokázali rozvrhnout revoluční projekt, abyste mohli rozumně uvažovat o záměru přetvářet přítomnost s ohledem na budoucnost, k tomu je zapotřebí mít alespoň trochu v moci přítomnost.“¹⁵⁵ Ocitáme se v dosti překérní situaci (P. Bourdieu opravdu používá výrazu „*la précarité*“ k vystižení konstantního pocitu nejistoty), kdy naše schopnost jednat se odvíjí od proměnlivých nálad mysteriózních sil, jako jsou světové finanční a obchodní burzy a jen bezmocně můžeme přihlížet tomu, jak se ztenčují pracovní trhy, narůstá chudoba, mizí zemědělská půda a lesy, v ovzduší přibývá oxidu uhličitého a planeta se otepluje. Lidé mají dnes pod kontrolou jen málo nebo vůbec žádné pravomoci, které určují jejich situaci.

Když chybí moc nad přítomností, chybí i víra ve smysl života a trvalý význam lidského konání. Ač jsme nuceni neustále volit, postrádáme přesvědčení, že jednotlivé kroky povedou k předpokládaným výsledkům a že dnešní investice přinesou zítra zisky. Důvěra jako nezbytná podmínka veškerého rozumového plánování a spolehlivého jednání se vytrácí z lidského vědomí a způsobuje nejistotu přítomnou i budoucí, což znemožňuje jakékoli racionální předjímání. Především postrádáme-li víru ve věci příští, nedostává se nám ani oné minimální důvěry v budoucnost, která je nezbytná k odporu proti přítomnosti.

To považuje Bauman za fatální. Jelikož nemáme v moci přítomnost a nevěříme v budoucí změny, vyprchává politická vůle. Všichni přestávají doufat, že společně bychom mohli udělat něco smysluplného nebo že by solidární jednání mohlo podstatně změnit lidskou situaci.

---

¹⁵⁵ BOURDIEU, P. Le néo-libéralisme, utopie (en voie de réalisation) d' une exploitation sans limites. cit. dle BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 3, Svoboda a bezpečí: nedokončený příběh bouřlivého svazku, s. 66.

„Rychlá globalizace mocenské sítě se zřejmě spikla s privatizovanou politikou života: vzájemně se podněcují, podporují a posilují. Pokud globalizace podemílá schopnost zavedených politických institucí účinně jednat, pak masivní odklon od „velké politiky“ k úzkým zájmům o politiku života zabraňuje tomu, aby vykryštovaly alternativní způsoby kolektivního jednání které by se mohly měřit s globálností celosvětové sítě.“¹⁵⁶

Zdá se, že jedinou možností, jak z této situace vybědnout ven, je podle Baumana důsledné dokončení moderního procesu „ztráty zakotvení“, a to „prostřednictvím důrazu na právo zvolit si vlastní identitu jako jediné všeobecné právo občana/člověka: zdůrazněním nejzazší, nezczitelné individuální odpovědnosti za volbu.“¹⁵⁷

Lze říci, že oba autoři hovoří o tom samém a přeci o něčem jiném. Chce to hodně úsilí porozumět jednotlivým argumentacím a hodně přemýšlení usouvztažnit jednotlivé ideje do celku, který by čtenářce dával smysl. Přestože má pocit, že se určitého porozumění dobrala, spolehlivě to tvrdit nelze. Podobně je na tom lidský život v současné společnosti. Vyžaduje mnoho snažení. Každý je při něm odkázán sám na sebe a nic není nikdy jisté.

---

¹⁵⁶ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 11, Identita ve světě, který se globalizuje, s. 177.

¹⁵⁷ BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. Kapitola 6, Sjednocení v rozdílnosti, s. 117.

ZÁVĚR

Původním záměrem mé práce, bylo porozumět společenským danostem či alespoň jejich části, v nichž se odvíjí náš život, a ukázat základní ambivalentnost pozdní doby. Doufám, že podstatu globalizace, časoprostorové komprese a individualizace se mi podařilo vystihnout natolik dostatečně, aby to přineslo žádoucí porozumění. Jak jsem několikrát zopakovala, ambivalenci považuji za bytostnou vlastnost současné společnosti. Koexistence zcela protikladných jevů a mnohost aplikovaných výkladů byla snad také prokázána uspokojivě.

Namísto obligátního závěrečného shrnutí bych na tomto místě ráda vyjádřila své vlastní myšlenky a konkluze, k nimž mě studium dané problematiky přivedlo.

Dospěla jsem k přesvědčení, že jsou to výhradně ekonomické zájmy, co je hnací motorem veškerého dění (globalizaci i časoprostorovou kompresi nastartovaly ekonomické impulsy). Svými, ať už zamýšlenými či nezamýšlenými, důsledky zasahují všechny sféry fungování společnosti a obvykle postrádají recept na jejich řešení. Trh je sice hybatelem většiny technologických inovací, ale sám o sobě si s proměnami, jež vnáší do individuálních i společenských situací, poradit neumí. Asi postrádá smysl jakékoli pozitivní či negativní hodnocení. Koneckonců tento způsob existence jsme si zvolili sami a klidně se může stát, že postupně dospějeme k jinému. Palčivějším problémem je naše neochota nebo neschopnost ekonomické síly regulovat alespoň do té míry, aby nezpůsobovaly další a hlubší potíže. Naději spatřuji v možnosti svobody volby. Byť trpíme pocitem nejistoty z rozsahu voleb, jež nám současnost nabízí, máme zároveň k dispozici paletu cest, jak žít. Jedna z nich může být i odmítnutí diktátu ekonomických sil.

Většina autorů se shoduje v tom, že naše společnost prochází proměnou. Radikální nebo pozvolnou, přívlastek, který použijí, je spíše vyjádřením osobního postoje. Úsměvná je harmonie s níž si notují, že nikdo neví, co s tím. Sociální změny, jež se v přítomnosti odehrávají, způsobují takové těžkosti především proto, že na situace, které vyvolávají, již nemůžeme aplikovat tradiční vzorce jednání a chování. To, co bylo po celá staletí adaptivní strategií, se dnes stává maladaptivní. Transformace naší společnosti se neustále prohlubuje a nikdo z nás není schopen odhadnout, kam bude směřovat další vývoj. Tato neschopnost ale

ještě neznamená, že nově vzniklé sociální jevy a situace jsou horší než ty minulé. Považuji za obecně lidské strach z nového a neznámého. Jenže náš strach nám nedává právo soudit. Respektive soudit bez poznání. V oblasti sociálních jevů se tento postup sice ukazuje jako velmi obtížný, přesto není nemožný. Zpočátku jsem měla dojem, že když vlastně nikdo není schopen najít řešení současných problémů, nemá význam se o nich vůbec bavit. Jak můžeme nějaká jev označit za negativní nebo pozitivní, když nemáme možnosti pochopit jej v celé komplexnosti a odhadnout budoucí dopady? Takové zjednodušující zavržení se postupně ukázalo jako zcela chybné, jelikož je to právě diskuse o dílčích aspektech, která otevírá prostor pro celkové poznání. To, že žádná autorita dnes nemůže poskytnout radu, ještě neznamená, že tomu tak nebude v budoucnu. Stále ještě odmítám katastrofické vize věci příštích, ale možná je to jediný způsob, jak lidstvo přivést k zamyšlení, hledání východisek a jejich faktické realizaci. Asi žádný jednotlivý člověk nepřijde s jednoznačným, všemi uznávaným receptem. Spíše vykrystalizuje v průběhu veřejných diskusí.

Člověk je bytostí společenskou. Bytostí sdílející. Bez druhých lidí bychom nebyli lidmi. Tento fakt je nediskutovatelnou daností naší existence. Na druhé straně však člověk celým svým psychickým vývojem směřuje k individualizaci, tedy je veden potřebou být sám sebou. Abstraktum člověk tedy stojí jakoby rozkročen na dvou vorech řeky života, které mu někdy ujíždí pod nohama, jindy poklidně plynou pospolu. Čas od času není problémem být zároveň bytostí sociální i individuální, nezřídka kdy se člověk jako jedinec dostane do sporu s člověkem jako zóon politikon. Pro autora tohoto termínu byla definice člověka jako bytosti společenské naprosto jasná a neproblematická. Podle Aristotela totiž člověk může realizovat své lidství jen ve společenství, tj. v polis (obci), která má svůj nomos (zákon). Nomos dává člověku to, co antika nazývá oikos (domov), místo, kam patříme, bez něhož žádný člověk nemůže být cele člověkem. Svoboda pak spočívá v účasti jednotlivého člověka na ideji lidství, v podílení se občana na životě polis. Jedině skrze práci pro obec a společenství může tedy žít člověk jako jedinec ctnostný a blažený život. Takové bezproblémové vidění bylo možné právě v Aristotelově době a možná několika následujících stoletích. Dnes takto jednoduše uvažovat již nemůžeme. Přesto člověk nepřestane „BÝT“ člověkem, vždy se bude dorozumívat řečí, vždy bude vyvíjet určitou aktivitu, kterou nazýváme práce, vždy se bude vzdělávat. A k tomu potřebuje druhé. Nikdo nemůže očekávat, že proklamovaný individualismus a související

vymizení veřejného prostoru rozloží společenské tělo a z lidí se stanou atomy, které, nedbajíc ostatních atomů, putují za svým cílem. Ony totiž i ty atomy se řídí jistými fyzikálními zákony, spojují se do určitých mřížek a vytváří fungující celky. Stejně tak lidé, právě proto, že jsou lidmi, se podřizují jistým zákonitostem a formují fungující společenství. Fakt, že tyto zákony mohou variovat, nic nezmění. Současná společnost nabízí člověku daleko širší pole svobody, možnost rozhodnout o svém jednání podle svých individuálních preferencí a přesvědčení. Je nasnadě, že individuální svobodná rozhodnutí se dějí v prostoru vymezeném společností a že za ně jedinec nese svou odpovědnost. Svobodně se prosazovat jako individuum zároveň znamená být si vědom odpovědnosti za své jednání a přijmout ji. Tyto dvě skutečnosti od sebe nelze oddělit.

Na závěr „závěru“ ještě doplním jedno osobní poznání, k němuž jsem dospěla, když jsem četla všechna ta pro a proti. Uvědomila jsem si že jsem příslušníkem přesně té třídy, která těží z výhod globalizace a má velkou šanci, že se poveze na pozitivní části její vlny. Jsem produktem své doby v tom smyslu, že razím přesvědčení o individuálním výkonu a z něho plynoucích úspěchů i neúspěchů. Vnímavost k podmínkám a situacím „méně šťastné části lidstva“ jsem zcela postrádala. Díky studiu mnoha zdrojů jsem pochopila, že současná situace není fér pro všechny a že je třeba s tím něco dělat.

Zodpovězení starých otázek vyvolalo otázky nové. Přesto ve mně přetrvává názor, že žádných z katastrofických scénářů nedojde svého naplnění a lidstvo nalezne odpovědi, které tak urputně hledá. Jinak snad ani nejde žít.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

ALDERSON, A.S. Explaining Deindustrialization: Globalization, Failure or Success? *American Sociological Review*, 1999, roč. 64, č. 5, s. 701-721.

BANERJEE, S.B., LINSTED, S. Globalization, Multiculturalism and Other Fictions: Colonialism For the New Millennium? *Organization*, 2001, roč. 8, č. 4, s. 683-722.

BAUMAN, Z. Globalizace: Důsledky pro člověka. Přel. J. Ogrocká. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 160 s. Přel. z: *Globalization*. ISBN 80-204-0817-7.

BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. 1. vyd. Přel. M. Ritter. Praha: Mladá fronta, 2004. 291s. ISBN 80-204-1195-X.

BECK, U. Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In GIDDENS, A., HUTTON, W. *Global capitalism*. 1. vyd. London: Jonathan Cape, 2000, 241s. ISBN 1-56584-648-6.

BECK, U. Riziková společnost (Na cestě k jiné moderně). 1. vyd. Přel. O. Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 419 s. Přel. z: *Risikogesellschaft (Auf dem Weg in eine andere Moderne)*. ISBN 80-86429-32-6.

BIRTH, K.K. Finding Time: Studying the Concepts of Time Used in Daily Life. *Field Methods*, 2004, roč. 16, č.1, s.7-84.

BORSCHIED, P. Virus času. Přel. P. Sojka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. 488 s. Přel. z: *Das Tempo-Virus. Eine Kulturgeschichte der Beschleunigung*. ISBN 978-80-204-1419-9.

ČINČERA, J. Kulturní globalizace. <http://daemon.kap.vslib.cz/kch/sedlbauer/tema8.htm>

DICKEN, P. *Global Shift: Internalization of Economic Activity*. 2. vyd. London: Paul Chapman Publishing Ltd, 1992. 492 s. ISBN 0-501-16313-8.

GARRETT, G. *Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle?* *International Organization*, 1998, roč. 52, č. 4, s. 787-824.

GIDDENS, A. *The Constitution of Society*. 1. vyd. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, Oxford. 1984, 392 s. ISBN 0-7456-0006-9.

GIDDENS, A. Unikající svět. Jak globalizace mění náš život. Přel. J. Ogrocká. 1. vyd. Praha: SLON, 2000, 135 s. Přel. z: *Runaway World (How Globalisation is Reshaping our Lives)*. ISBN 80-85850-91-5.

HARVEY, D. *The Condition of Postmodernity*. 1. vyd. Oxford: Basil Blackwell, 1990. 368 s. ISBN 0-631-16292-5.

CHASU-DUNN, Ch., KAWANO, Y., BREWER, B.D. Trade Globalization since 1795. *American Sociological Review*, 2000, roč. 65, č. 1, s. 77-95.

KIEN, G. Culture, State, Globalization: The Articulation of Global Capitalism. Cultural Studies, 2004, roč. 4, č. 4, s. 472-500.

KREJČÍ, J. Globalizace dějinné perspektivy. Vesmír, 2002, roč. 81, č. 9, s. 526-528

KUTTNER, R. The Role of Governments in the Global Economy. In HUTTON, W. GIDDENS, A. Global capitalism. 1. vyd. New York: The New Press, 2000, s 147-163. ISBN 987654321.

MCLUHAN, M. Understanding Media: The Extensions of Man. 9. vyd. New York: McGraw-Hill Book Company, 1964. 311 s.

MEDŘICKÝ, V. Globalizace. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 152 s. ISBN 80-7178-748-5.

PETŘÍČEK, M jr. Globální šachy. In Kolektiv autorů. Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. 1. vyd. Praha: G plus G, 1999, s 149-160. ISBN 80-86103-28-5.

REES, W. E. Globalization and Sustainability: Conflict or Convergence? Bulletin of Science, Technology and Society, 2002, roč. 22, č. 4, s. 249-268.

ROSS, D. Geographical dossier: The Rise and Rise of Globalization. Geographical Magazine, 2003, roč. 75, č. 10, s. 42-49.

SNYDER, F. Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law. European Law Journal, 1999, roč. 5 č. 4, s. 334-374.

SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. <http://vsrp.wz.cz/soubory/globalizace/Globaliz.htm>.

www.cenia.cz

www.ipoint.cz

www.maersk.co.uk

www.pehe.cz/clanky

www.physics.nist.gov/GenInt/Time/atomic.html

YEATES, N. Globalization and Social Policy. Global Social Policy, 2002, roč. 2, č. 1, s. 69-71.

ZAPLETALOVÁ, G. Angličtina-jazyk globalizace? Referát Mezinárodní konference o globalizaci, Ostrava 2003. <http://www.darius.cz/globe/glob44.html>.